1866

poprsje Majke Božje nadjeno u ruševinama starohrvatsk
e crkve sv. Marije u Biskupiji kod Knina. To bijaše na
oltarom iste crkve. Čuva se sada u muzeju u Kninu.

HRVATSKI

NARODNI VLADARI

od god. 620.—1102.

NAPISAO I IZDAO

MATO SEGHER

[illegible]

OVICA.

DIONIČKE [illegible]

Kameno poprsje Majke Božje nadjeno u ruševinama starohrvatske biskupske crkve sv. Marije u Biskupiji kod Knina. To bijaše nad *oltarom iste crkve.* Čuva se sada u muzeju u Kninu.

HRVATSKI
NARODNI VLADARI

od god. 620.—1102.

NAPISAO I IZDAO

MATO SEGHER

PROFESOR KR. REAL. GIMNAZIJE U MITROVICI.

MITROVICA.

TISAK HRVATSKE DIONIČKE TISKARE.

1903.

Hrvatski narode!

Najveća svetinja svakomu čovjeku mora biti njegova domovina, i najmiliji rad — rad za korist domovine.

Nu tko hoće za domovinu živjeti i raditi, taj ju mora i dobro poznavati. S toga je kod mnogih naroda već dugo u običaju nastojanje, da svaki pojedinac što većma upozna sve što je domaće, osobito domaću književnost, domaću geografiju i domaću historiju. Kod Nijemaca, Englezâ, a osobito kod Francuza znadu mladići i djevojke već u 15. svojoj godini na izust čitave dijelove iz djela glasovitih svojih pjesnika. Isto tako znadu gotovo u tančine domaći zemljopis, a osobita se važnost polaže u poznavanje domaće povjesti. Iz nje znadu ne samo nabrajati gola imena domaćih vladara, već i sve važnije dogadjaje iz prošlosti svoje domovine. Uslijed toga su i kod tih naroda već rano u mladiću i djevojci razviti narodni ponos i narodna svijest.

Mi Hrvati ne možemo o sebi to isto reći. Kod nas se slabo poznaju domaći književnici, slabo se znade domaći zemljopis i domaća povjest. Naša je nesreća, da ljudi razvijaju patriotske misli, kad su im živci razigrani u družtvu kod čaše vina. Ovakov narod, koji se bori za svoj obstanak, morao bi što većma prionuti uz učenje svih domaćih prilika, te bi morao točno poznavati svoju prošlost.

Koji pako dio narodne povjesti ima biti svakomu Hrvatu najmiliji? Zar mu ne mora biti najmilije ono doba, kad *su Hrvati* imali svoje vlastite vladare, kad su sami rav-

nali svojom sudbinom, kad su si sami krojili sreću, te kad su i oni u svjetskoj povjesti u srednjem vijeku posebnu svoju ulogu igrali. To je doba od god. **620.–1102.**, dakle malo ne **500 godina.** Tom dobom hrvatske povjesti uvijek sam se najradje bavio, jer čitajući sgode hrvatskoga naroda za vrijeme njegove samostalnosti uvijek sam osjećao, kako mi se jača nada u budućnost hrvatske domovine.

Prošle se je godine navršilo 8 vijekova što su Hrvati izgubili posljednjega svoga narodnoga vladara **Petra Svačića.** Hrvatski je narod u mnogim mjestima proslavio uspomenu na ovoga velikoga borioca za hrvatsku državnu samostalnost.

Tom prilikom zaželio sam i ja u posebnoj knjižici izdati povjest naših narodnih vladara. Takovih knjižica imadu drugi narodi na stotine, te ćeš ih naći i u najzabitnijoj seljačkoj kući. I ja nisam svoje knjige napisao za učenjake naše, već za narod, te ću se radovati, kad budem mogao vidjeti kako hrvatski seljak, hrvatski obrtnik ili trgovac za vrijeme dokolice čita knjigu o „hrvatskim narodnim vladarima".

Mladeži hrvatska, uzdanice hrvatskoga naroda, koja ćeš poslije svojih roditelja zauzeti sva mjesta u javnom životu svoje domovine, uči što više domaće povjesti prije nego ćeš stupiti u javni život. I tebi predajem od srca ovu knjižicu, da ju čitaš s onom ljubavi, s kojom sam ju ja pisao. Čitaj knjigu o prošlosti svoje domovine, te se spremaj ozbiljnim radom koristiti narodu svome.

U Mitrovici, dne 14. lipnja 1903.

Mato Segher.

Prvo doba.

Od doseobe do franačkog gospodstva.

Od god. 620.—800.

Kluk. Lovel. Kosenac. Muhlo. Hrvat.
Tuga. Buga.

Porga. Radoslav.

Kluk, Lovel, Kosenac, Muhlo, Hrvat, Tuga i Buga.

Oko god. 626.—641.

Bizantski car Konstantin Porfirogenet pripovijeda nam u svojoj knjizi „De administrando imperio" („o načinu kako treba vladati") kada i kako su se Hrvati doselili u zemlje, gdje danas stanuju. On veli, da su Hrvati u vrijeme cara Heraklija (vladao od g. 610.—641.) stanovali na sjeveru u današnjoj Galiciji. Strašni Avari da su navaljivali na zemlje bizanskoga carstva i pustošili ih. Baš u to vrijeme da su Hrvati zamolili cara Heraklija, da im dade druge zemlje za stanovanje. Heraklije im je obećao dati Dalmaciju (to je današnja južna Hrvatska, cijela današnja Dalmacija, cijela Bosna, Hercegovina i Crna Gora), ako iz nje iztjeraju Avare i ako priznaju vrhovnu vlast carevu. Na to da se je diglo jedno pleme hrvatsko, koje su vodila braća: Klukas, Lobelos, Kosentzes, Muhlo i Hrobatos i dvije sestre Tuga i Buga, te sišlo sa sjevera u Dalmaciju, gdje su našli Avare. Ratujući više godina s njima svladaše ih Hrvati i od onog vremena ta je zemlja od njh zaposjednuta. Nadalje veli car Konstantin, da je zemlja, u kojoj se Hrvati nastaniše, od početka bila pod vlašću rimskoga cara, a Hrvati da su po „zapovjedi" rimskoga cara (Heraklija) latili se oružja i Avare iztjerali.

* * *

Ako i nije mnogo toga istina, što nam tu car Konstantin pripovijeda, opet zaslužuje njegova priča o dolazku Hrvata u novu njihovu domovinu, da ju svi pamtimo, jer je to najstarija i gotovo jedina obširnija vijest o seobi naših pradjedova sa sjevera na jug i jer su imena, koja nam car

spominje kao vodje Hrvata na njihovu putu, u opće prva imena, koja se kao imena Hrvatâ u našoj povjesti spominju.

Medjutim nisu Hrvati svi na jedan put došli u novu svoju domovinu, jer se za stalno znade, da su već tečajem VI. vijeka prodirali polagano na balkanski poluotok. Isto tako nije istina, da su Hrvati dozvolom ili ćak po zapovijedi cara Heraklija navalili na Avare i zauzeli Dalmaciju. Kad bi to bilo istina, onda bi Rimljani, koje su Hrvati u Dalmaciji našli, dočekali Hrvate kao svoje saveznike i prijatelje, a ne bi se bili razbježali pred njima kao pred najljućim neprijateljima i sakrivali se kud je koji znao samo da se spasi! Zar bi Hrvati u tom slučaju pustošili bili i razarali rimska mjesta i ubijali rimske žitelje?!

Nema sumnje, da su se Hrvati morali junački boriti i s Avarima prije nego su si osvojili novu domovinu. To bijaše herojičko doba hrvatskoga naroda, doba osvajanja. Hrvatski si je narod oružjem u ruci nakon junačke borbe i proti Avarima i proti Rimljanima osvojio novu domovinu.

To herojičko doba osvajanja dovršilo se je u vrijeme bizant. cara Heraklija.

A što je s imenima one braće, koja su tobože vodila Hrvate na jug?

Nije moguće vjerovati, da bi to bila imena prave braće, a opet ne smijemo sasvim zabaciti tih imena. Težko je pomisliti, da bi car Konstantin takova što sasvim izmislio. Mi si ta imena ovako tumačimo:

Hrvati su kao i drugi slavenski narodi dijelili se u plemena. Svako pleme imalo je svoga župana, koji bijaše u svom plemenu vrhovni poglavica. Nu u kritičnim časovima cijeloga naroda izabrala bi si sva plemena izmedju svojih župana jednoga, koji je imao biti onda poglavica cijelomu narodu. Taj bi se obično za razliku od ostalih župana zvao velikim županom. To bijaše obično za vrijeme rata i za vrijeme seobe narodne.

Od Hrvatâ, koji su stanovali u današnjoj Galiciji, pošlo je, kad su se počeli seliti, sedam a možda i osam plemena pod vodstvom svojih županâ i svog zajedničkog velikog župana na jug. Svako pleme imalo je svoje posebno ime, a

isto tako i svaki župan. Ona imena, koja nam spominje car Konstantin, mogla bi biti ili imena onih sedam plemena hrvatskih ili imena njihovih župana.

Medju onim imenima nalazimo i ime Hrvat, a tim imenom prozvan je i cijeli narod. To se je i kod drugih slovjenskih naroda dogodilo. Za Čehe se naime znade, da su se dijelili u više plemena, od kojih se je najjače zvalo Česi. Ime tog plemena prešlo je poslije na cijeli narod. Isti slučaj imamo i sa Poljacima, kod kojih se je jedno pleme zvalo Poljani i od kojeg je plemena prešlo poslije ime na cijeli narod.

Eto isto tako se je moglo dogoditi i kod Hrvatâ, koji su se dijelili u više plemenâ, a jedno — i to možda najjače — zvalo se je Hrvati. Od tog pako plemena prešlo je onda ime na cijeli narod.

Kluk.

Izmedju god. 620.—630.

Kako se je zvao onaj veliki župan, koji je vodio hrvatska plemena na jug? To se može opet nagadjati iz riječi cara Konstantina, koji veli: „... lativ se Hrvati oružja protjeraše Avare iz onih mjesta, te se naseliše u njihovoj zemlji, koju i danas posjeduju. Bijaše pako onim Hrvatima u to vrijeme vladar otac Porge" ... A tko je bio taj otac Porgin? Toga nema u Konstantinu. Nu glasoviti stari spisatelj Farlatty veli ovako: „Klukas bijaše možda najstariji, koji je imao vrhovnu vlast nad hrvatskim narodom. Vrlo je pako vjerojatno, da je sin ovoga bio Porga, kojemu je otac ostavio vladavinu".

Nu mi možemo i sami tražiti tragove imenu Klukovu u najstarijim gradjevnim spomenicima hrvatskim. Kad su se naime Hrvati stalno nastanili u Dalmaciji, onda je središte njihova života bilo poglavito okolica Solina od Trogira do Omiša. Tu se je kod Bihača nalazio i prvi hrvatski vladarski dvor. Tu si je naime Klukas sagraditi dao svoje dvore, koji su se po njegovom imenu zvali „Klukovi dvori". Nu kasnije su si vladari hrvatski sagradili nove sigurno veće i jače dvore. Ti bijahu u samom Bihaču. Knez Trpimir spominje, da je u dogovoru sa svim državnim velmožama podignuo samostan. Po svim iztraživanjima to je onaj u povjesti poznati samostan „sv. Petra od Klobuka", koji Porfirogenit zove Klaboka — grad u pokrštenoj Hrvatskoj. Ova pako imena „Klobuk" i „Klaboka" sigurno su u savezu sa „Klukovi dvori". Stoga zaključujemo, da se je ime prvoga kneza hrvatskoga Kluka sačuvalo u imenu samostana „sv. Petra od Klobuka", koji je podignut *od kneza Trpimira* na mjestu porušenih „Klukovih" dvorova.

Porga (Borko).

Oko god. 630.

„Hrvatima u to vrijeme bijaše vladarom otac P o r g e"... To nam veli car Konstantin. Mi dakle odavle za sigurno znamo, da je P o r g a (možda se je hrvatski izgovarao B o r k o) bio vladar hrvatski i da je njemu ostavio vladu njegov otac, za koga držimo da je bio K l u k. To znači mnogo. To znači, da su Hrvati već u prvoj polovini sedmoga vijeka imali uredjenu državu, kojom je upravljao jedan vladar. Nema sumnje, da su Hrvati imali mnogo prije nego li Srbi ili Bugari politički i kulturno uredjenu državu.

Porga je sigurno stolovao još u „Klukovim dvorima" kod Bihača. U njegovo vrijeme još je postojalo ratno stanje izmedju Hrvata i starih rimskih žitelja, koji su bili pobjegli većinom na obližnje otoke i odanle nastojali vratiti se natrag u svoju domovinu. Nu do mira je došlo tek onda, pošto su Hrvati primili kršćanstvo i pošto su se i rimski papa i bizantski car zauzeli za sudbinu tih Rimljana i nagovorili Hrvate na mir.

R a d o s l a v.

God. 688.

Pošto su se Hrvati stalno nastanili u Dalmaciji i primirili se, počeli su latinski žitelji, koji su pobjegli pred njima na otoke, i u gore, po malo vraćati se u primorje osvojene Dalmacije. Tu su oni opet počeli osnivati nove gradove sebi, a vrlo mnogo ih se nastanilo u palači njekadašnjeg rimskog cara Dioklecijana. Videći to Hrvati navališe opet na njih i obkoliše one u palači. Opet bi zlo bili prošli rimski žitelji, da nisu zamolili pomoć u rimskoga pape i bizantskoga cara. Bilo to oko g. 680. U Carigradu bijaše car K o n s t a n t i n P o g o n a t. Ovomu je pošlo za rukom sklonuti Hrvate na mir i nagovoriti ih, da su ostancima latinskih žitelja dozvolili živjeti u gradovima: Zadru, Spljetu, Trogiru i Dubrovniku. Nu osim golih tih gradova sva ostala zemlja pripada Hrvatima.

U isto se je vrijeme pobrinuo i rimski papa za kršćansku vjeru kod novo nadošlog naroda hrvatskoga. Nigdje nema ni najmanjeg spomena o tom, da bi se Hrvati bili i najmanje protivili bili primitku kršćanske vjere. Po cijeloj zemlji su odmah bile uredjene biskupije sa nadbiskupskom stolicom u Spljetu. Latinski žitelji u gradovima Zadru, Spljetu, Trogiru i Dubrovniku i na otocima Krku, Rabu i Osoru priznavali su bizantskoga cara za gospodara, a mjesta, gdje su stanovali, prozvaše posebnim imenom D a l m a c i j a na uspomenu prijašnje rimske Dalmacije, koju su Hrvati zauzeli.

Poslije svega toga nastao je u Hrvatskoj mir, te se o *Hrvatima kroz cijelu* drugu polovinu VII. i kroz cijeli VIII. *vijek gotovo ništa* ne spominje.

Jedina osoba, koja se u to vrijeme spominje, jest knez **Radoslav.** Taj je morao biti vrlo ratoboran, jer se o njemu pripovijeda, da je god. 688. ratovao daleko prema jugu i potukao Arbanase, te i osvojio sve krajeve do Lješa u Albaniji. Taj je pokorio si cijelu Bosnu, te je u opće vlast hrvatsku daleko na iztok i na jug razširio. Ako i nema za sada još historijske potvrde za to, opet smijemo i iz tog pripovijedanja o knezu Radoslavu zaključiti, da je već 688. god. vlast hrvatska daleko na jug i na iztok dopirala.

Od god. 640.—799.

O Hrvatima nema gotovo nikakovih historijskih vijesti za cijelu drugu polovinu 7. vijeka i za cijeli 8. vijek. Za to vrijeme nije nam historija ni jednog dogadjaja, dapače nijednog imena hrvatskoga zabilježila. S toga osim Radoslava ne znamo ni za ime ikojemu vladaru hrvatskomu iz tog vremena. Hrvati su zaista morali živjeti u miru kroz to vrijeme. Car Konstantin nije si znao taj mir u narodu hrvatskomu inače protumačiti nego tako, da su se Hrvati primivši sv. krst tobože „obvezali i posebnim pismenim ugovorima zavjerili sv. Petru apoštolu, da ne će nikada u tudju zemlju oružjem provaliti, već da će u miru živjeti sa svima koji će to htjeti".

Nu slavni naš otac hrvatske povjesti Rački tumači si sasvim drukčije taj mir kod Hrvata. On veli, da su Hrvati, pošto su zauzeli dijelove rimske Dalmacije i Panonije, podijeljeni bili u plemena i porazmješteni u županama živjeli pod svojim županima, koji su skupa dijelili vrhovnu vlast, te se za to niti za imena tih župana medju sobom ravnih ne zna. To da je glavni uzrok, što spomenici šute o Hrvatima za to razdoblje od 150 godina. Hrvati se u to doba nisu pokoravali jednoj osobi, već svako pleme svome županu, a narod s tolikim glavarima nije bio ni razpoložen ni prikladan za vanjska vojena poduzeća.

Medjutim odkriše nam naša arkeološka društva u Dalmaciji već dosta predmeta baš iz 8. vijeka. Tako izkopaše u Ninu u ruševinama crkve sv. Marcele nadgrobnu *ploču u naravnoj* veličini prikazujući njekoga hrvatskoga

velmožu. To je odkriće vrlo znamenito. Nadalje su iz ruševina biskupske bazilike sv. Marije kod Knina izkopani grobovi, koji potječu po svoj prilici iz 8. vijeka. U tim grobovima nadjeni su mačevi, noževi, ostruge, zlatni bizantinski novci, razne posude, zlatni nakiti i ostanci odjeće. Sudeći po tim predmetima, mrtvaci u tim grobovima bijahu narodni hrvatski poglavice i to župani ili podžupani. Koliko bi se takovih spomenika više odkrilo, kad bi hrvatski narod više pažnje posvetio našim arkeološkim društvima, te ih podupro u njihovu radu. Još mnogo, vrlo mnogo moramo spomenika naći, dok budemo mogli bar donekle ispuniti praznine u pojedinim razdobljima hrvatske povjesti. Duboko pod zemljom ti se spomenici nalaze, te ih treba samo izkopati, a to se ne da bez narodne pomoći. Često je sâm jedan napis na kamenu od neprocjenive vrijednosti za povijest našu, za koju nam manjka još vrlo mnogo podataka, koje bismo možda u zemlji na onom klasičnom tlu od Trogira pa do Spljeta i od Spljeta do Omiša naći mogli. Bez sumnje se u Kninu i njegovoj okolici nalazi još mnogo ne odkritih spomenikâ, koji čekaju na ruke marnih iztražitelja hrvatske prošlosti.

Drugo doba.

Doba knezova.

I. Knezovi Posavske Hrvatske.

Vojomir. Ljudevit. Ratimir. Mutimir. Braslav.

Vojomir.

God. 796.

Po mnijenju mnogih tako se je zvao g. 796. vladar onih Hrvata, koji su stanovali izmedju Save i Drave. Hrvati su naime doseliv se na jug zauzeli ne samo rimsku Dalmaciju (zemlju od Istre do Crne gore na jug i malo ne do rijeke Drine na iztok) već i zemlju izmedju Save i Drave, koja se je onda zvala Pannonija. Car Konstantin veli, da se je jedan dio Hrvata, pošto su ovi došli u Dalmaciju, odijelio i zauzeo Illyrik i Pannoniju. Ovi da su imali svog posebnog vladara, koji je bio posve neovisan od onog u Bijeloj ili dalmatinskoj Hrvatskoj. Nu premda nam to pripovijeda car Konstantin, ipak nam niti on niti itko drugi ne navadja ni jednog imena vladarskog za Posavsku t. j. panonsku Hrvatsku za cijeli 7. i 8. vijek. Tomu se ne treba čuditi, jer ti Hrvati izmedju Save i Drave nisu možda ni imali uredjene države sa posebnim vladarima do konca 8. vijeka, jer su bili pod jarmom Avara, koji su onda gospodovali nad cijelom današnjom Ugarskom i Hrvatskom izmedju Save i Drave. Tu su imali Hrvati mnogo trpjeti od tih divljih Avara i jedva su izčekivali čas spasenja od njih. Težko bi se medjutim bili sami od njih izbavili, da se nije i silna franačka država na njih digla. Moćni i silni franački car Karlo Veliki odlučio je, bio skršiti do kraja Avare. Budući da su slavenski narodi današnje Austro-Ugarske, a med njima i Hrvati u Posavskoj Hrvatskoj već preko 2 stoljeća stenjali pod avarskim jarmom, to su se uz franačke čete borili i Slaveni proti svojim tlačiteljima. God. 796. *poslao je* Karlo Vel. proti Avarima *furlanskoga vojvodu Ericha,* kojemu se je pridružio i **Vojomir** Slaven,

koji je po svoj prilici bio vodja hrvatskih četa. Hrvati naime posavski videći, da je kucnuo čas oslobodjenja od Avara, ohrabriše se, te si izabraše glavara, koji će ih voditi u boj proti Avarima. God. 799. moć je avarska sasvim slomljena, a zemlje, koje bijahu u vlasti njihovoj, dospješe sad sve pod vlast franačku, dakle i Hrvatska izmedju Save i Drave sve do ušća savskoga u Dunav.

Vojomir, koji se je borio za oslobodjenje Hrvata od Avara, prvi je po imenu nam poznati vladar onih Hrvata izmedju Save i Drave.

Ljudevit,

knez u Posavskoj Hrvatskoj.

God. 814.—823.

Pošto su se Hrvati u Posavskoj Hrvatskoj pod Vojomirom pomoću franačke sile oslobodili od Avara, nisu time postali posve slobodnima, jer su morali odmah priznati franačko gospodstvo nad sobom i Karla Velikoga svojim vrhovnim gospodarom. Karlo Vel. nije dirao u domaće uredbe u Hrvatskoj, jer je Hrvatima ostavio njihove župane i njihovoga vladara, samo ih je podložio svojim državnim činovnicima. U početku su Hrvati gotovo rado priznali vrhovničtvo franačko nad sobom, jer su se nadali, da će im ono biti njeka zaštita i pokroviteljstvo. Nu naskoro uvidješe, da tudjin bio on Avar ili Franak, nema nikad srca ni obzira prema narodu, nad kojim vlada. I Hrvati požališe, što su se podvrgli franačkoj vlasti, te počeše snovati o tome, kako bi sbacili sa sebe tudjinski jaram i otresli se tudjinaca Franaka. Za života medjutim Karla Velikoga, koga je i Bijela ili dalmatinska Hrvatska priznavala bila vrhovnim gospodarom, nije ipak u Posavskoj Hrvatskoj došlo do ustanka.

Kad je iza smrti Karlove (g. 814.) franačkim kraljem postao njegov sin, slabi i nemoćni Ljudevit Pobožni, tada bijaše u dalmatinskoj Hrvatskoj knez B o r n a, a u Posavskoj Hrvatskoj knez **Ljudevit.** Oba ova vladara bijahu vladohlepna. Jedan i drugi je mislio na to, kako bi zavladao objema hrvatskim državama: Posavskom i Bijelom Hrvatskom. To bijaše na štetu hrvatskomu narodu. Već slijedeće godine po smrti Karlovoj g. 815. eto u grad Paderborn i

Borne i Ljudevita, da se poklone Ljudevitu Pobožno Jedan i drugi je to učinio ne iz odanosti prema Franač već želeći time steći naklonost franačkoga kralja, pom koje će moći onda možda zadobiti željenu vladavinu u o hrvatske države. Videći franački markgrof Kadolah medjusobnu neslogu i utakmicu hrvatskih vladara nasto je to izrabiti u korist Franačke razpiriv još jače mrž jednoga prema drugome. Najviše je patila uslijed t Posavska Hrvatska. Tu su se Franci sve više banili či prava nasilja i okrutničtva gora od avarskih. Sâm Konstantin veli, da su Franci od materinjih sisa odki nejaku djecu i bacali je psima za hranu! Knez Ljudevi bio odlučio stati na kraj takovim krvoločtvima i obra svoj narod od zuluma franačkoga. S toga pošlje on g. 8 svoje poslanike u Heristal pred cara Ljudevita. Posla se tamo potužiše proti Kadolahu i proti njegovom okrutn postupanju sa Hrvatima. Nu kako bi Franci primili tu na svog čovjeka, kad mu je zadaća širiti franačku prev na iztok. Ni na najpravednije tužbe Ljudevitove nije se Ljudevit ni obazreo.

Puni ogorčenja vrate se poslanici natrag k Ljudev koji odluči na to svoj narod silom oružja osloboditi tudjinskog jarma, kad nije ni najpravednijim tužbam molbama ništa postići mogao

Odmah slijedeće godine 819. bukne opći ustanak vata proti Francima.

Uz dobrog vodju svoga, uz ponosnog i hrabrog kn Ljudevita, započeše sada Hrvati rat za slobo koji je trajao preko tri godine. U te tri godine pošlo devet franačkih vojskâ proti Hrvatima, a Ljudevit je s devet hrabro suzbio. Prva vojna franačka proti Hrvati svrši se nesretno po Franke. Franci biše pobijedjeni, voj im razbijena, te se sramotno kući vratiše. Sam vodja f nački, poznati furlanski markgrof Kadolah umre nask iza bitke. Franački se car silno iznenadio, kad su iza tu vijesti o porazu franačke vojske predanj došli poslar pobjednika Ljudevita i nudili mu mir. Ljudevit se je nad da će sada franački car iza poraza svoga drage volje p stati na to, da prestanu nasilja franačka kod Hrvata.

gle čuda! Car prezre i zabaci sve ponude Ljudevitove, jer ih je smatrao kao znak straha njegova. Za to se ovaj spremi na krvavi rat proti Francima. Silna Franačka bijaše onda u Evropi najjača država, koja je tolike narode i zemlje pod svoju vlast spravila. Zar da sada malena Posavska Hrvatska odoli tolikoj sili sama? Ljudevit nadje sebi saveznike. Gotovo svi korutanski Slovenci prionuše uz njega a isto tako srpsko pleme Timočani. Pristalo je uzanj i bizantsko carstvo. Nu što bi najviše vrijedilo, toga ne poluči. Borna naime, knez južne ili Bjiele Hrvatske, ne pristade uz Ljudevita, što više, on se ponudi franačkomu caru, da će ga pomagati u boju proti Ljudevitu. Žalostan momenat u povjesti hrvatskoj, gdje će jedni Hrvati vojevati proti drugima! Nu Ljudevit se je borio za slobodu naroda svoga, a Borna iz osobnog koristoljublja želeći uništiti Ljudevita samo da se dočepa i njegove zemlje. Nu ovaj put je baš Borna bio tako poražen, da je sam jedva živ pobjegao. Premda je bila nastala već i zima, ipak je Ljudevit sabrao dobru vojsku i još iste g. 819. u mjesecu prosincu pošao proti Borni u njegovu Bijelu Hrvatsku. Borna se bio prepao. Zatvoriv žene, djecu, starce i sve vrijednije stvari u župskim gradovima, stavi se Borna na čelo odabrane svoje vojske, s kojom je napadao na Ljudevita iz gorovitih mjesta tako vješto, da je ovaj uvidio, da ne može pobjediti Borne, ako ne dodje do odlučne bitke na otvorenom polju. Nu toga Borna nije hotio, jer je poznavao junačtvo i vještinu Ljudevitovih ljudi na otvorenom polju. Izgubiv napokon Ljudevit preko 3000 ljudi i mnogo konja i hrane i plijena morade odustati od daljnjega vojevanja u sred zime u gorskim predjelima, te se vrati kući. Uspjeh te vojne bijaše ipak taj, da je zadao straha i Franačkoj i Borni, te im dokazao, kako je jak i malen narod, kad se oduševljen bori za pravednu stvar.

Sada odluče u Franačkoj na državnom saboru u Aachenu, još u mjesecu siječnju 820. da proti Posavskoj Hrvatskoj tri vojske krenu. Na sabor je došao i Borna, da i on pomogne uništiti Ljudevita. Čim je svanulo proljeće udariše zaista tri franačke vojske, sa sjevera, sa juga i sa zapada, prema Posavskoj Hrvatskoj. Ljudevit je pošao u

susret svakoj pojedinoj vojsci prije, nego će se one sjediniti. Sjevernu i južnu vojsku zaustaviše Hrvati već na medji svoje zemlje, nu glavna vojska dolazila je sa zapada iz Korutanske. Tamo je imala biti odlučna bitka. Ljudevit je 3 puta navalio na glavnu franačku vojsku, ali je svaki put bio suzbijen. Njegova je vojska bila preslaba prema franačkoj velikoj sili. Na to Ljudevit uzmakne iz Korutanske, te se povuče u svoju domovinu. Sve tri franačke vojske provališe sada u Posavsku Hrvatsku, te se sjediniše. Ljudevit je uvidio, da će sada još manje moći odoljeti sjedinjenoj franačkoj vojnoj sili, pa opet nije nipošto hotio ponuditi mira znajući da bi to samo upropastilo njegovu zemlju. On je odlučio — pa bilo na koji način — oprijeti se franačkoj vojsci. Hrvati napustiše po nalogu Ljudevitovu svoje kuće, te se smjestiše u županim gradovima, koje učvrstiše za obranu od Franaka, drugi se posakriše po šumama i močvarama, a sâm Ljudevit se utabori u tvrdom njekom gradu, koji bijaše na visokom i strmom brijegu sagradio pomoću tesara i zidara, koje mu je poslao bio patrijarka otoka Grado u Mletcima. Franačka je vojska harala i pustošila polja, palila kuće, sve uništavala, ali utvrdjenih gradova nije mogla zauzeti. Ljudevit je znao, što sve rade franački vojnici s njegovom zemljom, pa ipak je ostao stalan u svojoj odluci, da ne popusti Francima, jer to bi značilo sve proigrati. Franački vojvode uvidješe napokon, da ne će moći tako skoro zauzeti tvrdih gradova. K tomu se porodi u sjevernoj franačkoj vojsci kužna bolest. To sve ponuka vojvode, da odlučiše ostaviti za sada Hrvatsku i vratiti se kući. Posavska Hrvatska bi spašena. Bila je poharana, i opustošena, ali je ostala slobodna i nezavisna. To pako bijaše zasluga ustrajnosti i požrtvovnosti njezina vodje Ljudevita.

Nigdje se ne spominje, da li je u toj vojni sudjelovao i Borna. Možda je u istinu i pomagao Franke u početku vojne u njihovoj južnoj vojsci, nu poslije je ipak uvidio, da je jako težko pobijediti narod, koji se na život i smrt bori za slobodu svoju, pa makar kolika se sila nanj digla. Možda ga je i srdce zabolilo videći kako Franci haraju i *pustoše* zemlju hrvatskoga naroda. Nu Borni je po svoj

prilici bilo i to jasno, da Franci, kad bi i svladali Ljudevita, ne bi ipak Posavske Hrvatske njemu (Borni) dali, već bi se dapače moglo dogoditi, da bi svoje oružje i proti njegovoj zemlji okrenuli. Koncem iste godine umre Borna. Time nestade Ljudevitu jednoga ljutog neprijatelja.

Poslije tih neuspjeha Franci ne odustaše od svoje namjere, da svladaju Ljudevita. Državni sabor franački sastao se opet u veljači g. 821. Iz Bijele Hrvatske dodjoše poslanici, koji javiše franačkom caru, da je Borna, njihov knez, umro i zamoliše ga, da bi im potvrdio novoga kneza Vladislava, sinovca Bornina. Car im potvrdi novoga kneza, a glede Ljudevita odredi, da se ima svakako upokoriti. Na saboru bi zaključeno, da imadu opet poći tri jake vojske proti njemu, da ga jednom ipak satru.

Silna Franačka ne može da svlada malene Posavske Hrvatske!

Mjeseca svibnja krenuše doista opet tri vojske proti Ljudevitu. Ovaj se opet nije mogao upustiti u otvoreni boj, već se kao posljednji put sa svojim narodom zatvori u utvrdjene gradove. Opet su Franci harali i pustošili po hrvatskoj zemlji, nu gradova nisu opet mogli osvojiti, te se opet vratiše kući ne opraviv ništa. Tako je to bilo do konca g. 821. Posavska je Hrvatska tužno izgledala, sva opustošena, poharana i popaljena. Već je i samomu Ljudevitu težko bilo to gledati, a počeo je već i dvojiti o tome, da li bi se još održati mogao, kad bi Franci još jednom navalili na njega, jer je narod već smalaksao, tako su mu sile već izcrpljene bile. Nu franački car nije hotio popustiti. Vidi se, da se je ipak morao Ljudevita dosta bojati, kad ga se je na svu silu hotio riješiti. G. 822. eto nove vojske iz Italije proti Hrvatima. Ljudevit se najprije zatvorio u svoj grad Sisak. Videći medjutim, da se ne bi više mogao sigurno braniti, pobježe iz Siska najprije preko Save u Bosnu, a za tim u Srbiju.

Nesretna Hrvatska bude sad svladana, ustanak bi ugušen, a posavski Hrvati podvrgnuti furlanskomu markgrofu. Nu to nije dugo trajalo i Franci nisu dugo gospodovali nad Hrvatima, jer ustanak bi doduše ugušen, nu u srcima Hrvata gorjela je sveta rodoljubna vatra čekajući

na prvu priliku, da uzplamti opet žarkim plamenom, koji će uništiti tudjinsko gospodstvo nad hrvatskim narodom. I u istinu već za njekoliko godina vidimo Hrvate oslobodjene od Franaka i pod posebnim svojim knezom.

Kako li je svršio svoj život Ljudevit? Doista tužno. U Srbiji je našao utočište kod jednog župana. Težko je pojmiti, zašto je on prema tomu županu, koji ga je ugostio, bio tako nezahvalan, da ga je ubio i oteo mu župu i grad. Radi toga morade i iz Srbije otići, te se sklonu kod ujaka Bornina Ljutomišla. Nu taj ga dade — ne zna se pravo iz kojeg uzroka — potajno ubiti (god. 823.).

Kako li je odahnula čitava franačka država, kad se je pročulo, da je poginuo Ljudevit, onaj strašni Ljudevit, koji je kroz više godina zadavao toliko straha cijelomu franačkomu carstvu! Po cijelom carstvu razlijegalo se veselje radi toga! Njega se bojahu Franci, jer je hotio ne samo stresti sa svog naroda franačku prevlast, već i osnovati veliku jugoslovjensku državu, što bi mu i bilo pošlo za rukom, da je svladao Bornu.

Ljudevita možemo slaviti kao jednog od najboljih vojskovodja hrvatskih i jednog od najvećih borilaca za slobodu hrvatskoga naroda.

Ratimir.

God. 830.—838.

Posavska je Hrvatska odmah po bijegu kneza Ljudevita bila opet podvrgnuta franačkomu markgrofu. Nu junački duh Ljudevitov živio je i dalje u narodu hrvatskomu, koji je prvom prilikom stresao opet sa sebe tudji jaram. Kad su ono god. 827. Bugari provalili u Panoniju u franačke oblasti i tjerali iz njih Franke, pa svoje ljude namještali, onda su sigurno Bugare pomagali i Hrvati. Po riječima cara Konstantina Hrvati su nakon težkog i krvavog sedmogodišnjeg rata u Posavskoj Hrvatskoj postali opet slobodni i nezavisni. Oko god. 830. nalazimo opet u Sisku od Franaka neovisnog kneza Ratimira.

Ovaj je gotovo u svemu naslijedio osnove svog predšastnika Ljudevita. I on se je složio sa okolišnim slavenskim plemenima proti Francima. U to je vrijeme u Franačkoj bijesnio rat izmedju cara i njegovih sinova, što je glavnim uzrokom, da nije nikakova vojska proti Ratimiru poslana bila. I tako je Posavska Hrvatska uživala njekoliko godina mir i slobodu pod nezavisnim svojim knezom. Nu god. 838. eto opet franačke vojske proti Ratimiru. On je naime bio u prijateljstvu s Bugarima, a u savezu sa bližnjim slavenskim plemenima, koja su se bunila proti Francima. Svoju vlast bio je već počeo širiti preko Save u Bosnu, a k tomu je lijepo primio Pribinu, njitranskoga kneza i njegova sina Kocela, koje je progonio franački markgrof Ratbod. Kao što je njekoć Ljudevit, tako je sada opet hrvatski knez Ratimir sakupljao oko sebe nezadovoljnike i nastojao osloboditi od Franaka ne samo svoju već i zemlje susjednih slavenskih plemena. S toga pošlje Ljudevit Njemački god. 838.

veliku vojsku proti Ratimiru. Na čelu vojske bio je vojvoda Ratbod. Vojska je bila tolika, da bi sigurno bila porazila Ratimira, da je zašao u otvoreni boj. On je s toga uzmicao i zajedno sa Pribinom prešao u Bosnu. Sada zavladaše opet Franci Posavskom Hrvatskom. Pribina se je na to izmirio sa kraljem Ljudevitom, a Hrvatska je po svoj prilici imala svoje domaće vladare uz vrhovničtvo franačko.

Zasluga je kneza Ratimira kao i njegova predšastnika Ljudevita osobito ta, da su svojim djelovanjem zapriječili, da bi utjecaj franačke vlade imao za Posavsku Hrvatsku trajnih zlih posljedica. Franačka se je bojala toga, da ne bi u području Save i Drave nastala jaka slavenska država, kakovu su htjeli stvoriti Ljudevit i Ratimir. S toga je i šiljala neprestano vojske proti Hrvatskoj, da bude bar vrhovna franačka vlast tamo priznata, nu skučiti je ipak nije nikada mogla sasvim poda se.

Mutimir.

God. 872.

Od god. 838. koje je kneza Ratimira nestalo, pa do god. 872. nemamo gotovo nikakovih vijesti o Posavskoj Hrvatskoj. Nigdje nam se u povjesti ne spominje kakovo vladarsko ime za tu hrvatsku zemlju. Nu za to možemo ipak tvrditi, da je i u ovom razdoblju imala Posavska Hrvatska svoje posebne vladare, koji su ali bili ovisni o Franačkoj. Godine 872. nalazimo tu kao vladara **Mutimira.**

O ovom vladaru Posavske Hrvatske nije nam se skoro ništa sačuvalo osim dva pisma, koja mu je pisao papa Ivan VIII. U ovom pismu na hrvatskog kneza veli papa: „Opominjemo te, da slijedeći primjer svojih praroditelja nastojiš, koliko možeš, vratiti se k panonskoj diecezi. Pošto je pako ondje, hvala Bogu, već postavljen od stolice sv. Petra biskup, to se uteci pod njegovu pastirsku brigu".

Papa naime Hadrijan II. imenovao je Metodija panonsko-srijemskim biskupom. Tim činom dobili su panonski i moravski Slovjeni svoga biskupa neovisnoga od njemačkih biskupija. Nu baš to bijaše krivo njemačkim biskupima, koji su time mnogo gubili od crkvene desetine, a kvarili su im se time i njihovi politički interesi. Mutimir, knez Posavske Hrvatske, budući ovisan o franačkom dvoru, uztručavao se podpasti pod panonsku diecezu i pod biskupa Metodija, proti kojemu se digla tolika graja u Njemačkoj. Mutimir je po svom sisačkom biskupu priznavao spljetsku crkvu nad sobom. Nu sada ga opominje papa, da se podvrgne panonskoj diecezi, koja je već davno postojala, samo ju je on sada uzkrisio. Sijelo te biskupije bilo je nedaleko *staroga grada Sirmija.*

Braslav.

God. 884.–900. (?)

U starim franačkim ljetopisima sačuvano nam je na više mjesta ime ovoga vladara Posavske Hrvatske. Prvi put se spominje god. 884. kadno je moravski knez Svatopluk slavodobitno širio svoju vlast sve više prema jugu. Kad se je pako franački car Karlo III. („Debeli") sastao sa Svatoplukom u Königstädtenu (u današnjoj Dol. Austriji), prisegnuo mu je ovaj vjernost i obećao dok bude Karlo živio, da ne će nikada u njegovu zemlju s neprijateljskom vojskom doći. Zatim je došao na taj sastanak i **Braslav**, za koga se izričito veli, da je bio knez (dux) i da je **vladao** (regnun tenuit) medju Savom i Dravom. On se je takodjer poklonio caru Karlu i obećao mu, da će ga s vojskom pomagati. I doista ostao je vjeran ne samo caru Karlu, već i njegovu nasljedniku u Njemačkoj kralju Arnulfu. Taj je bio, od kada je postao njemačkim kraljem, otvoreni neprijatelj Svatopluku. God. 892. sastao se Arnulf u Hengistfeldonu (na rijeci Muri u Štajerskoj) sa knezom **Braslavom**, te se s njim dogovarao kada i kuda bi provalio u Moravsku. Zaključeno bude sa tri oružane vojske provaliti onamo. Sa južne strane imao poći Braslav sa svojom vojskom proti Svatopluku. Arnulf je tražio i Bugare za saveznike, te su poslanici za to otišli u Bugarsku kroz hrvatsku zemlju i to rijekom Odrom do utoka u Kupu, za tim rijekom Kupom do utoka u Savu i onda dalje rijekom Savom. Sigurno je sam Braslav Arnulfu savjetovao, da pokuša predobiti Bugare za se. Nu Bugari odbiše svaki savez *sa Nijemcima*. Medjutim se nije Arnulf žacao pozvati u *pomoć strašne* Magjare, koji na svojim bijesnim konjima

dojuriše, te pomagahu harati i pustošiti slavensku zemlju moravsku. Ipak ne pobjediše Svatopluka. Težke bijahu ali posljedice toga rata. Magjari se već ugnjezdiše u Moravskoj državi, koju će iza smrti Svatoplukove i zauzeti poubivši ili raztjeravši Slavene na sve strane. Mnogo ih je dobježalo i na jug u hrvatsku zemlju, u državu Braslavovu.

Kako da si protumačimo to, što je Braslav u savezu s Nijemcima i Magjarima vojevao proti slavenskoj državi Moravskoj i njenom vladaru Svatopluku? Hrvati iz Posavske Hrvatske su jedini Slaveni, koji su u onoj vojni u družtvu Nijemaca i Magjara borili se proti drugim Slavenima!

Ponajprije moramo znati, da su moravski knezovi prije Svatopluka nastojali svoju vlast i na jugu Drave u Posavskoj Hrvatskoj razširiti. Čini se dapače, da su Pribina i Kocel već i upravljali njome. Kad je knezom postao Svatopluk, razvio je taj toliku djelatnost i svoju državu toliko ojačao, da ga se je bojao knez Braslav. Samomu njemačkomu kralju Arnulfu bio je Svatopluk prejak, te ga je za to nastojao oslabiti. Braslavu je pako bilo drago, da će njemački kralj priječiti Svatopluka u njegovim osnovama. Istina je, Ljudevit Posavski i Ratimir su se borili proti Francima, koji su tlačili njihov narod, nu Braslav nije vidio pogibelji u njemačkomu kralju, već dapače pomoć proti onomu, koji mu se činio opasnim susjedom. Što se pako Magjara tiče, to Braslav nije možda ni znao za savez njihov s Arnulfom. Nu bilo kako mu drago, sigurno je žalio, što je pomogao Magjarima uništiti Moravsku, jer su se sada zalijetavali i u njegovu zemlju, te se je jedva sâm u žestokim bojevima od njih branio. Magjari oplijeniše grozno Posavsku Hrvatsku o kojoj nema sada u povjesti govora, dok se nije sjedinila sa Bijelom Hrvatskom pod kraljem Tomislavom. Jošte se spominje ime supruge Braslavove Vuentescella. Za brata njegova pripovijeda se, da je otišao u Njemačku u benediktinski samostan u Fuldi.

Kip hrvatskoga velmože iz 8. vijeka nalazeći se na nadgrobnoj ploči izkopanoj u ruševinama crkve sv. Marcele u Ninu. Ruke je jednu preko druge prekrižio i na njima ima rukavice. Uz *lijevi bok i lijevo* pazuho pritisnuo je ljevicom veliki dvosječni *mač krstaš.* Za sada se još ne zna, na kojega se velmožu hrvatskoga ovaj kip odnosi.

Drugo doba.

Doba knezova.

II. Knezovi Bijele Hrvatske.

Borna. Vladislav. Mojslav. Trpimir. Domagoj. Sedeslav. Branimir. Mutimir.

B o r n a.

God. 814.—821.

U 8. vijeku, iz kojega nemamo nikakovih vijesti za povijest hrvatsku, razvila se je na zapadu Evrope jaka franačka država. Najslavniji njezin vladar Karlo Veliki stekao si je silnu slavu time, što je uništio Avare, od kojih su toliki narodi stradali, nu najviše upravo Slaveni današnje Austro-Ugarske. Mnogi narodi, koji bijahu pod Avarima, podpali su po uništenju njihovom pod vlast pobjeditelja Karla Vel., a medju tima i posavski Hrvati izmedju Save i Drave. Svojim ratovima razmaknuo je Karlo svoju državu tako, da je medjašila s dalmatinskom ili Bijelom Hrvatskom. Bijaše onda furlanskim markgrofom E r i c h, vrstan vojskovodja, hrabar muž, koji je iz mnogih bitaka pobjednikom izašao i od mnogih slavljen bio, nu inače je bio okrutan i nasilan. Budući da je Posavska Hrvatska bila pod vrhovnom vlasti franačkom, htjelo se Erichu svladati i dalmatinsku ili Bijelu Hrvatsku. S toga on bez ikakova povoda god. 799. navali na Hrvate. Nu zlo je prošao. Hrvati su doduše živjeli u miru cijeli 8. vijek, nu uvijek su se junački braniti znali, kad ih je tko napao. Erich je sa svojom vojskom dopro jedva do Trsata, gdje se je zametnula bitka. Stanovnici grada Trsata sipahu strjelice na franačku vojsku i bacahu ogromno kamenje na nju tako, da je veliki dio njezin bio uništen, a ostatak pobježe. Sam slavni Erich pogibe. Vijest o tom porazu i o smrti Erichovoj strašno se je dojmila Franaka. Erich bude pjesmom opjevan, a zemlja, u kojoj je takov na glasu junak poginuo, bila je u toj *pjesmi proklinjana*. Nu i slijedeća vojska, koja je *bila poslana pod* Kadolachom na Hrvate, nije dobro prošla.

Kada je pako Karlo Veliki god. 800. na sâm Božić u Rimu od pape bio okrunjen za rimskoga cara, tada su se i Hrvati predomislili, te nisu htjeli dalje opirati se tomu, da franačkoga cara priznaju svojim vrhovnim gospodarom. Hrvatima je bilo dozvoljeno, da si slobodno biraju svoje vladare, samo moraju ti uvijek doći k caru, da ih potvrdi. Inače im ostaju sve njihove domaće uredbe. Prvi knez Bijele Hrvatske, za kojega sigurno znademo, bio je knez **Borna.** Posve je moguće, da je Bijela Hrvatska već i prije Borne imala svoje knezove, nu sigurno je Borna jedan od prvih. Poput drugih slovjenskih naroda bili su naime i Hrvati prisiljeni, da napuste svoje županske uredbe, te da vladu u državi povjere jednoj osobi. Na to ih je prisilila jaka franačka država, koja je sve naokolo osvajala. Borna je dakle po franačkom caru priznati hrvatski knez Bijele Hrvatske. On nam je poznat samo za vrijeme od god. 818.—821. Nu on je sigurno već i koju godinu prije vladao. O njemu znamo gotovo samo toliko, u koliko je bio upleten u rat sa Ljudevitom Posavskim. On se je htio dočepati Ljudevitove zemlje, za to se je i proti njemu složio s franačkim carem Ljudevitom Pobožnim. Bio je dobar vojskovodja, što je pokazao u ratu s Ljudevitom. On je imao lijepu osnovu ujediniti sve Hrvate u jednu državu. Nu na nesreću ta je osnova bila za onda neizvediva, jer se je u knezu Ljudevitu Posavskome namjerio na junaka nad junacima, čovjeka ponosnog, vladohlepnog i izvrstnog vojskovodju, koji je takodjer gojio osnovu, da spoji sjevernu i južnu Hrvatsku pod svojom vladom. Šteta, što su ta dva hrvatska kneza živjela u neprijateljstvu, mjesto da su se složila na obranu od zajedničkog neprijatelja Franaka*. Borna je umro koncem god. 820.

S Bornom započimlje niz vladara Bijele Hrvatske, koji će od desetog vijeka počevši vladati nad svim Hrvatima od Drave i Dunava na sjeveru pa do rijeke Neretve na jugu.

---

*) O tečaju rata izmedju Borne i Ljudevita Posavskog *i o dogodjajima* s tim ratom skopčanima vidi „Ljudevit *Posavski*".

Vladislav.

God. 821.—835.

Bornu je god. 821. naslijedio u vladi njegov sinovac Vladislav. Kad je car franački Ljudevit Pobožni bio na državnom saboru mjeseca veljače 821. dodjoše onamo i poslanici Bijele Hrvatske, koji mu javiše, da je njihov knez Borna umro i da su si izabrali za novoga vladara Vladislava sinovca Bornina. Car im je potvrdio novoga vladara. Medjutim zna se, da je tu živio i ujak bivšega vladara Borne po imenu Ljutomišalj, onaj naime, koji je iz potaje dao ubiti Ljudevita Posavskoga. Da li je ovomu pravo bilo, što nije on vladarom postao? Možda su se tako nagodili, da je uz kneza Vladislava Ljutomišalj bio valjda najviši dostojanstvenik u državi, možda ban. Vladislav nije sudjelovao u ratu proti Ljudevitu Posavskomu. Uvidjao je on pogrješku svoga predšastnika, te se valjda i izmirio s Ljudevitom. Inače si ne možemo protumačiti, što Ljudevit bježeći iz Siska dolazi u Srbiju, a odavle u Hrvatsku k samomu ujaku Borninu Ljutomišlju. Uvidjao je Vladislav, da bi pomažući Francima uništiti sjevernu Hrvatsku time njima samo prokrčio put i u južnu Hrvatsku. To bi po gotovo bilo poslije god. 824. kad su franačko-rimski car Ljudevit i bizantski car Mihajlo sklopili mir i ponovili ugovor, koji je već Karlo Vel. bio s bizantskim carem utanačio. Prema tomu ugovoru imaju Hrvati živući u nekadanjoj Dalmaciji priznavati vrhovničtvo franačko, samo primorski latinski gradovi (Zadar, Trogir, Spljet, Dubrovnik, Krk, Rab i Osor) imaju priznati vlast bizantskog cara. Hrvatski knez Vladislav slabo je udovoljio tomu ugovoru, jer za njegove vlade nema gotovo ni traga ikakovom vršenju vrhovne *vlasti franačke* u Bijeloj Hrvatskoj.

Vladislav je bio potpuno samostalan vladar u svojoj državi. Za njegove vlade razvilo se je hrvatsko pomorstvo već tako jako, da su već u njegovo vrijeme mletačke pomorske ladje doživjele mnogo neprilika, kad su uz hrvatsku obalu plovile. Već sada su učestali sukobi izmedju Hrvata i Mletčana na moru. Hrvati su već u njegovo vrijeme znali graditi brodove bolje od mletačkih. Knez Vladislav je umro oko god. 835.

Mojslav.

God. 835.—850.

Odmah u početku vlade ovoga vladara došlo je do oveće pomorske bitke izmedju Hrvata i Mletčana. U Mletcima bijaše onda duždem Petar Tradonik, koji je sam osobno zapovijedao nad brodovljem, koje je pošlo u boj proti hrvatskomu knezu Mojslavu. Nu došavši do dvorca sv. Martin sklopio je dužd s Mojslavom mir! Kako to, da je tako brzo došlo do mira? Po svoj prilici je mletačko brodovlje doživjelo poraz od hrvatskoga, a dužd videći da je preslab za daljnje vojevanje proti hrvatskoj mornarici volio je sklopiti mir, nego li da još jače nastrada. Hrvati su imali tako dobre brodove morske, da su sami Mletčani zvali hrvatske brodograditelje u Mletke, da im usavrše brodove njihove! To je dovoljan dokaz, da su Hrvati onda imali lijepu mornaricu, koja je ne samo mogla odoljeti mletačkoj, već je dapače zadala straha Mletcima, koji su bili preslabi za vojevanje proti Hrvatima. Nu zašto je hrvatski vladar pristao mir, ako je bio jači od Mletčana? Zašto nisu Hrvati progonili Mletčane, koji su neprijateljskom namjerom došli pred Hrvatsko primorje na ratnim brodovima? Mir je drage volje sklopio Mojslav sa duždem, jer se je približavala druga veća pogibelj od strašnih Saracena. Ovi su strašno pustošili obale sredozemnog, jonskog i jadranskog mora. Došavši u hrvatsko primorje strašno su opustošili Boku Kotorsku i stali obsjedati Dubrovnik. Pošto su ga 15 mjeseci uzalud obsjedali, zaploviše prema sjeveru. Tu navališe na grad Osor, te ga razoriše i popališe. Da su Saraceni nadjačali hrvatsku mornaricu, vidi se odatle, *što su sve dalje* napredovali, potukli Mletčane, opljačkali i

opustošili Ankonu u Italiji i cijelo primorje do grada Bari-a poharali. U tom gradu su se i nastanili. Kraj svega toga Hrvati su sa svojom mornaricom ipak održali se proti Saracenima, koji nisu mogli nigdje u hrvatskom primorju ni jednog mjesta osvojiti i trajno zadržati.

Nije dugo trajao mir izmedju Hrvata i Mletčana. Po prilici god. 846. doploviše Hrvati do samih Mletaka, oplijeniše Caorle, te se zaletiše i do Furlanske. Uslijed toga bojahu se sve više Mletčani od Hrvata, te su počeli graditi tako velike brodove, kakovih nisu nikad prije imali.

Još je važno za vlade kneza Mojslava njegov odnošaj prema spljetskoj crkvi, koja bijaše metropolitska za cijelu hrvatsku državu. Već je Vladislav prijekim okom gledao, što se sve biskupske stolice zajedno sa nadbiskupskom nalaze u samim dalmatinskim gradovima, koji imadu latinsko žiteljstvo i ne priznavaju hrvatskoga vladara, već bizatinskoga cara za svoga gospodara. Hrvatskom dakle crkvom upravljahu biskupi, koji ne stanovahu u hrvatskom zemljištu, u hrvatskoj državi. Čini se, da se je već za Vladislava radilo o osnutku posebne biskupije na hrvatskom teritoriju i to u gradu Ninu. Ta je dakako biskupija bila osnovana protiv volje spljetskog nadbiskupa.

Da se je knez Mojslav sprijateljio bio sa spljetskim nadbiskupom, vidi se odatle, što je crkvi blaženoga Jurja u Putaliju, koja spadaše pod spljetskoga nadbiskupa, darovao bio posjedovanja svoja u Lazanima i Tugarima, pa i desetinu od kneževskih dobara u Klisu. Darovnicu o tome izdao je god. 839. u svom dvoru u Klisu. Tragovi toga dvora izkapaju se možda u današnjim „Rižinicama“ nedaleko Klisa. U opće je Mojslav bio u živom općenju sa rimskom stolicom radi crkvenih i vjerskih poslova u Hrvatskoj, što dokazuje, da je hrvatski narod već odavna imao uredjenu crkvu, jer je odmah po svom naseljenju prihvatio bio kršćansku vjeru.

Trpimir.

God. 850.—865.

Mojslava naslijedi knez Trpimir. Od toga vladara sačuvala nam se listina iz god. 852. To je povelja izdana 4. ožujka 852. spljetskoj crkvi. Zatim imamo 2 kamena napisa sa imenom toga vladara. Ona je listina najstariji sačuvani nam pisani spomenik iz dobe hrvatskih vladara. Iz nje saznajemo, da je Trpimir priznavao vrhovnu vlast franačkoga kralja Lothara. Sebe zove u toj listini „dux Chroatorum", t. j. knez Hrvata, a zemlju svoju zove „regnum Chroatorum", t. j. država hrvatska. On je imao državu uredjenu već sasvim po primjeru zapadnih evropskih država. Imao je svoj veliki dvor u Bihaču i mnoge već dvorjanike. Tu se u listini spominju komornik, 5 župana i 3 dvorska svećenika. Vlast njegova morala je daleko na sjever dopirati, jer se veli, da je spljetska nadbiskupija sizala do Dunava, i „gotovo kroz cijelu državu hrvatsku". Morao je biti jako pobožan, jer je bio vrlo odan crkvi. On priznaje spljetsku crkvu metropolom za cijelu državu hrvatsku do Dunava na sjever. On potvrdjuje spljetskoj crkvi darovnicu svoga predšastnika Mojslava, te joj i sa svoje strane poklanja njeke posjede. On osniva samostan sa crkvom sv. Petra. Ne imajući dosta novaca pozajmljuje 11 libara srebra od spljetskog nadbiskupa Petra, kojega zove svojim kumom (compater), za nutarnje namještenje. Nu to ne treba uzeti kao veliko zlo, jer ima dosta primjera u povjesti srednjega vijeka, gdje su vladari bili u novčanim neprilikama, n. pr. car Maximilijan I., kralj Andrija II., papa Julije i t. d.

Onaj samostan sagradio je Trpimir u dogovoru sa

svim svojim županima, iz čega vidimo, da je imao svoje vladarsko vijeće, koje su sačinjavali u prvom redu župani, bez kojih nije ništa radio ni odlučivao.

Trpimir je rado živio u miru sa svim narodima. To se je slagalo s njegovim pobožnim srcem, koje vidimo i u tome, što je sa svojim sinom Petrom hodočastio u njeki samostan u Italiji. Nu nisu mu mira priuštili Saraceni, od kojih se je morao braniti. Isto tako napao ga je bugarski knez Boris god. 860. možda od osvajačke želje. Nu kad je Trpimir suzbio Bugare, kao da je Borisu žao bilo, što je navalio. On se izmiri s Trpimirom i pošlje mu darove. Pošto je na to i Trpimir poslao darove, sklopiše mir, te na novo učvrstiše savez prijateljstva, koji je od davna medju Bugarima i Hrvatima postojao. Ovo je u opće bio prvi sukob izmedju Hrvata i Bugara. Nu prvi nisu navalili Hrvati, već Bugari. Izmedju njih ne će doći više do rata do vremena bugarskog cara Simeona. Nu i onda će prvi Bugari navaliti.

Vrlo važna stvar iz vladavine Trpimirove jest još ta, da je u gradu Ninu bio stalno namješten poseban biskup. To je bio „hrvatski biskup". Time je osnovana prva biskupska stolica na hrvatskom tlu, dočim su sve ostale biskupije bile u samim latinskim gradovima, koji priznavahu nad sobom vlast bizantinskog cara.

Spljetskomu nadbiskupu pripadalo je pravo posvećivati područne biskupe. Nu ninska biskupija bila je osnovana bez predhodne dozvole papine, a posvećenje nije biskup tražio od spljetskog metropolite, već je otišao u Rim i tamo izhodio, da ga je sam papa posvetio za biskupa. Bio je to biskup Theodozije. Papa ga je potvrdio, samo je zahtjevao, da se biskupija nikad ne osniva bez njegove dozvole. Papa Nikola I. privolio je već za to na osnutak biskupije ninske, što se je nadao, da će mu ninski „hrvatski biskup" biti odaniji, nego li biskupi, koji su bili u gradovima, koji priznavahu bizantskoga cara za političkog gospodara. To bijaše upravo u vrijeme, kad je nastao crkveni razkol, a biskupi, koji stoje pod vladom bizantskoga cara, lasno bi mogli raditi u prilog iztočne crkve.

Hrvatski vladar pako želio je osnutkom hrvatske bi-

skupije stegnuti premoć spljetskoga nadbiskupa. Ninski biskupi bijahu pouzdanici hrvatskoga vladara.

Trpimir je imao svoj dvor na krunskom dobru u bihačkom polju, koje se je protezalo od Solina do Bihača. Tu je on izdao svoju listinu spljetskoj crkvi. Nu do sada su odkrite ruševine od dva dvora vladarska iz dobe Trpimirove i to kod „sv. Petra od Klobučca" iztočno od Bihača i u „Rižinicama" izmedju Klisa i Solina. U rižinicama je nadjen kameni ulomak sa napisom: PRO DUCE TREPIME ro t. j. „Za kneza Trpimira". Tu bijaše Trpimirov dvor sa dvorskom kapelom, u kojoj su nadjeni ulomci sarkofaga. Iz toga bi se moglo uztvrditi, da su tu sahranjivani bili hrvatski vladari. Tu je zakopan i sam Trpimir, a poslije njega njegovi nasljednici. To se razabire i iz povelja kralja Krešimira. Na Trpimirov grob se i odnosi možda onaj napis. To je najstariji napis, koji spominje hrvatskoga vladara.

Domagoj.

God. 865.—876.

Trpimira naslijedi na vladi u Hrvatskoj Domagoj. Kolike li razlike u vladavini jednoga i drugoga. Trpimir je život svoj provadjao u pobožnosti i miru, dočim je Domagoj od početka pa do konca svoje vlade ratovao. Najviše je ratovao s Mletčanima, kojima je tri sta jada zadavao. Za to ga oni i nazivlju „pessimus dux Sclavorum" t. j. najgori slavenski knez, a narod hrvatski zovu najgorim slavenskim narodom. Domagoj je odmah, čim je nastupio vladu, navalio na Mletke, te odnio i plijena i roblja. Tamo je bio novi dužd Orso Partecipazio. On spremi odmah jako brodovlje, te podje prema Domagoju. Nu do bitke nije došlo, već je prije nje sklopljen mir! (866.). Mletčani, koji su puni gnjeva pošli proti Hrvatima, da ih kazne, ne upuštaju se u boj, već sklapaju mir! Nema sumnje, da su Hrvati imali tako jako brodovlje, da se Mletčani nisu htjeli upuštati u bitku.

Iza toga sudjelovali su Hrvati god. 870. zajedno sa bizantskim i franačkim brodovljem u ratu proti muhamedovskim Saracenima kod grada Bari-a u Italiji. Za Hrvate se izričito kaže, da su došli ovamo „cum navibus suis" dakle na svojim brodovima. Grad Bari osvoji kršćanska vojska na 2. veljače god. 871. Nu dok su Hrvati boravili sa svojom vojskom u borbi proti Saracenima, dogodila im se nesreća kod kuće. U to se naime vrijeme vodila razprava izmedju Rima i Carigrada radi crkvenoga razkola. Papa Hadrijan II. poslao je bio poslanike u Carigrad, koji *su tamo* sazvali veliku synodu. Na toj synodi bi nauka no*voga patrijarhe* Focija odsudjena. Kad su se poslanici

papinski sa synodalnim spisima vraćali kući, te iz Drača plovili prema Italiji, napadoše ih morski gusari, koji su ih orobili i oteli im synodalne spise. Odmah se je razglasilo, da su to učinili Neretvani. Osobito su to razglašivali Grci, samo da imadu razloga navaliti na hrvatsko primorje, u kojem su počinili razna nedjela. Kad je za to čuo franački car Ljudevit, upravio je na bizantskog cara Bazilija pismo. U tom pismu spočitava Ljudevit iztočnom caru, što je njegov admiral Niketas, pod izlikom da osveti papinske poslanike, koji su iz Carigrada bez pristojne pratnje opremljeni bili, odnio silan plijen iz Hrvatske, porušio više hrvatskih gradova, te odveo i roblje, a da spisi, oteti poslanicima, ne bješe ipak povraćeni. Još dodaje, da ga je to nasilje doista uzrujalo, pošto se nije ni pristojalo da Hrvatima, koji su medjutim sa svojim brodovima bili pod gradom Bari, sudjeljujući u stvari sveopće koristi, te kada se ni od kuda nisu bojali ikakve navale, bude medjutim kod kuće sve uništeno i raznešeno; što se u ostalom ne bi bilo dogodilo, da su mogli predvidjeti, što se proti njima snuje. Napokon opominje iztočnoga cara, neka popravi tu nepravdu, ako mu je milo njegovo prijateljstvo, i neka naloži, da zarobljenici budu odpušteni.

Ovo je pismo od velike vrijednosti za hrvatsku povjest. Tu naime franački car priznaje, da su Hrvati imali svoje brodovlje. To je pako brodovlje moralo biti jako, kad sâm car franački priznaje, da se njima ne bi bila dogodila nesreća, da su o njoj samo slutiti mogli.

Ne smijemo se čuditi, da su Hrvati od sada postali strašni na moru. Gdje su mogli, tamo su se osvećivali Bizantincima i njihovim vjernim saveznicima Mletčanima. Osobito su Mletčani od sada mnogo patili od hrvatskih gusara. Nu s druge strane su opet Saraceni uznemirivali hrvatske obale. Još god. 872. napadoše na njekoje primorske gradove hrvatske, medju inim i na otok Brač, sa kojega odnesoše silan plijen kući svojoj.

Dok su Saraceni boravili kod Brača, posla mletački dužd jednu ladju sa 14 ljudi prema Istri, da razvide, gdje su Saraceni i kane li poći prema Mletcima. Nu ovu ladju uhvatiše Hrvati kraj luke Silvo u Istri te ju zarobiše.

a Mletčane na njoj sve bez ikakova obzira poubiše. Tako su Hrvati svakom zgodom dirali u Mletčane i napadali, da si nisu već znali drugčije pomoći nego moleći papu rimskoga Ivana VIII. za pomoć. Papa je ovaj poslao na to Domagoju slijedeće pismo: „Slavnom knezu Domagoju! . . . Osim toga spominjemo tvojoj odanosti, da proti morskim gusarima, koji pod izlikom tvoga imena na kršćane navaljuju, tim žešće postupaš, što znadeš, da je nevaljalštinom njihovom i tvoje ime okaljano. Premda se može vjerovati, da oni proti tvojoj volji čine zasjede po moru plovećima, ipak ne ćeš biti nedužnim smatran, jer se veli, da bi ih ti mogao upokoriti. Pisano je naime: „Tko može zločine zapriječiti, pa to ne učini, sam ih je počinio". Radi te izreke spominje se ime kneza Domagoja u corpus juris canonici.

Kraj svega toga ipak su Hrvati i nadalje gusarili proti Latinima, toliko su ih mrzili. Nu jednom zgodom zlo su prošli. Bilo to god. 875. Njekoliko brodova hrvatskih doprlo je do Istre, gdje su oplijenili i razorili četiri grada: Umag, Novigrad, Cervere i Rovinj. Na to se zaputiše ravno na Grado. Mletački je dužd saznao još u pravo vrijeme za njihovu namjeru, sastavio brže bolje jako brodovlje od 30 brodova, te pošao ravno prema Gradu. Hrvati, koji nisu za to znali, bili su silno iznenadjeni, kad je na njih navalilo tako jako brodovlje s tolikom vojskom. Žestok se je boj zametnuo, nu Hrvati, prema mletačkoj sili malobrojni, budu poraženi, te jedni poubijani a drugi zarobljeni tako, da se nitko nije domu svome vratio. Kasnije je ipak dužd pustio na slobodu zarobljene Hrvate. Veli se, da je sâm sin Domagojev Inoslav bio taj put vodja Hrvata.

Sada su tek pravo bijesnili Hrvati proti Mletčanima. Izmedju jednih i drugih trajao je neprestani rat. Ni Bizant ni Rim nisu ga mogli zapriječiti, tim manje, što su Mletčani, ti pravi „trgovci svijeta u srednjem vijeku", trgovali i ljudima. Tako su oni i zarobljene Hrvate prodavali u tudjini kao roblje. Napokon se je, možda posredovanjem Bizanta i Mletaka, skovala urota proti Domagoju, koji je i *onako bio vjeran* pristaša Rima u to doba, kad je nastao *crkveni razkol*. Nu urota bi odkrivena, a jedan od urotnika

pobježe k nekomu popu Ivanu. Tomu za volju pomilova Domagoj jednoga urotnika. Nu ili je morala urota biti jako opasna ili se je Domagoju činio taj urotnik još sumnjivim, jer kad je spomenuti pop Ivan, vladarev službenik, nekuda po poslu otišao, dade Domagoj onog urotnika ipak smaknuti. Pop Ivan pošao je radi toga u Rim potužiti se papi. Papa Ivan VIII. upravi na to poslanicu na hrvatski narod i na biskupe u Hrvatskoj i Dalmaciji, u kojima javlja i kudi taj čin kneza Domagoja. Na samoga kneza upravio je opet posebno pismo, u kojemu mu savjetuje, da urotnike svoga života ne kazni kaznom smrti, već privremenim progonom, jer „ako ih poštediš — veli papa — poradi Boga, koji ih je tebi predao, to će i tebe od njih neozledjena uzčuvati onaj, koji se nije ni najmanje uztručavao za spas sviju podnijeti smrt na križu".

Inače je Domagoj živio u dobrim odnošajima prema papi, kojemu je morao vrlo povjerljiv i odan biti, jer i papa piše njemu vrlo povjerljivo pismo, u kojemu se tuži na patrijarku Ignatija, koji da je grčkom lukavošću sebi prisvojio Bugarsku, koja njemu pripada — — —. To je dokaz, da je Domagoj posvema uz Rim pristajao. Nu u Hrvatskoj bijaše već i takova stranka, koja je uz Bizant pristajala. Na čelu te stranke bijaše nasljednik Domagojev Sedeslav.

Domagoj je umro g. 876., nu ne zna se, da li naravnom ili nasilnom smrću.

Sedeslav.

God. 877.–879.

Silno je veselje nastalo i u Mletcima i u Carigradu, kad se je pronesla vijest, da je umro Domagoj. Moguće da je postao žrtvom stranke, koja je prianjala uz Bizant i bila protivna papi. Na čelu te stranke bijaše Sedeslav potomak kneza Trpimira. Tu bijahu i sinovi Domagojevi, medju kojima se po imenu spominje **Inoslav**. Nu Sedeslav si prokrči put do prijestolja pomoću bizantskoga cara, a sinovi Domagojevi moradoše pobjeći iz domovine. Oni pobjegoše u Mletke god. 878.

Sedeslav je silom zasjeo na hrvatski prijestol i to u onaj čas, kad se je jedan dio Hrvatske prislonio na iztočnu crkvu. To bijaše baš u vrijeme, kad su u Carigradu nastojali što više pristaša za se predobiti. Znajući za to Sedeslav i bojeći se, da se bez pomoći Bizanta ne bi mogao uzdržati na prijestolju, ode sâm glavom u Carigrad pred cara Bazilija. Tu je za sigurno priznao njegovu vrhovnu vlast, te mu je možda i obećao, da će priznati patrijarku Focija za duhovnu glavu cijeloga hrvatskoga naroda. U Carigradu je Sedeslav bio lijepo primljen i darovima obsipan. Tamo su visoko cijenili zajednicu sa Hrvatskom, jer su znali, da će sve ostale zemlje balkanskoga poluotoka tim lakše uza se privezati, čim čvršće se spoji Hrvatska s Bizantom. Sedeslav se je učinio vazalom carevim, a car je odmah nastojao Hrvatsku što većma Rimu oteti. Posljedice toga su se odmah opazile. U Hrvatsku su počeli dolaziti svećenici iz Carigrada, da što više naroda privedu u krilo iztočne crkve. Car je za uzdarje Sedeslavu odredio, da latinski gradovi u Dalmaciji sve ono, što su do sada plaćali carskomu namjestniku, davaju u buduće u ime mira *Hrvatima; carskomu* pak namjestniku neka plaćaju samo *neznatu svotu* u znak, da mu se pokoravaju i da služe

cara i njegove namjestnike. Od onoga vremena plaćali su gradovi godimice i to: Spljet 200 dukata, Zadar 110, Osor, Rab, Krk i Trogir po 100, ù svemu dakle 710 dukata. Osim toga plaćali su još i vina i druge različite stvari. Taj danak plaćahu dalmatinski gradovi hrvatskim knezovima do god. 998.

Sedeslav je i prema Mletcima stajao u sasvim drugim odnošajima od svog predšastnika. On je s ovim krvnim neprijateljima hrvatskoga naroda sklopio bio mir i savez. Mletčani su mu davali darove, da mogu slobodno ploviti uz hrvatske obale.

U Hrvatskoj je prividno bio mir. Vani nije bilo rata, a unutri nije se opažalo odmah nezadovoljstvo, koje je prema vladaru od dana do dana sve više raslo. To je nezadovoljstvo porodilo se u gotovu bunu, kad se je po narodu pročulo, da se u Hrvatskoj nalazi papinski poslanik, koji je Sedeslavu donio od pape pismo. To pismo je glasilo ovako: „Dragomu sinu Sedeslavu, slavnomu knezu Slavena (Hrvata)! Budući da je sve do nas dopro glas blagosti i dobrote tvoje i vjere u Boga, to s pouzdanjem nalažemo slavi tvojoj, da iz ljubavi prema svetim apoštolima Petru i Pavlu, vašim zaštitnicima, ovoga poslanika, kojega šaljemo bugarskomu narodu, zdrava i neoštećena pustite proći do ljubljenoga našega sina Mihajla (Borisa), slavnoga kralja njihova; i štogod mu je potrèbno za prehranu i odjeću, da mu za ljubav božju dadete. — — — Učini to premili sinko, da stečeš nagradu vječnoga života."

Taj papinski poslanik putovao je kroz Hrvatsku u Bugarsku. Kako je boravio njeko vrijeme u Hrvatskoj, opazile su se odmah posljedice od toga. Veći dio naroda u Hrvatskoj bio je nezadovoljan sa Sedeslavom, koji je silom nametnuo se za vladara i kroz 2 godine znao na uzdi držati sve nezadovoljnike. Cijeli smjer njegove vladavine bijaše protivan raspoloženju hrvatskoga naroda. K tomu je po svoj prilici i papin poslanik, kuda je prolazio, utjecao na narod. Najednom bukne u proljeću god. 879. po svoj Hrvatskoj buna. Na čelu buntovnika stajao je župan Branimir. U *toj buni* nestade Sedeslava, a na prijestolje stupi *sada Branimir.*

Branimir.

God. 879.—890.

Taj je, kako se čini, sâm pogubio Sedeslava. S njime se opet sve u Hrvatskoj mijenja. Opet se promjeniše odnošaji i prema Rimu i prema Bizantu i prema Mletcima. Branimir je opet postao gorljivi pristaša rimskoga pape. On je znameniti vladar hrvatski, koji je svoju državu i unutri i prema vani ojačao. On je bio narodni vladar, koji je sve radio u interesu svoga naroda. Njemu ima hrvatski narod zahvaliti, da se je slavensko bogoslužje kod Hrvata ukorjenilo. Hrvatska mornarica u njegovo je vrijeme bila tako jaka, da su Mletčani bili prisiljeni Hrvatima plaćati ne darove, kako je to bilo za Sedeslava, već redoviti danak za plovidbu po Jadranskom moru.

Odmah u početku svoje vladavine prekinuo je svaku svezu s istočnim dvorom, te odmah po papinom poslaniku Ivanu Mletčaninu, koji je iz Moravske od Svatopluka kroz Hrvatsku u Rim putovao, posebnim pismom javlja papi u Rimu, da se on i njegov narod opet vraćaju u krilo rimske crkve. Papa se je nad tim tako uzradovao, da je na Spasovdan na 21. svibnja iste godine (879.) za svetčane mise uzdignuo ruke i blagoslovio Branimira i cijeli hrvatski narod. To je dokaz za kako važan dogadjaj je smatrao papa, što su se Hrvati vratili k Rimu i kako je velik bio ugled hrvatskoga naroda u ono vrijeme. Papa je i posebno vrlo laskavo pismo poslao Branimiru. Evo sadržaja toga važnoga pisma: „Dragomu sinu Branimiru. Čitajući pismo Tvoga gospodstva, što si ga nama poslao po častnom popu *Ivanu, uvidjeh jasnije* od sunca, koliku vjeru i iskreno što*vanje gojiš prema* crkvi svetih apoštola Petra i Pavla i

prema nama. Pošto ti pomoću božjom kano ljubljeni sin želiš biti vjeran svetomu Petru i nama, koji smo mu božjom milošću namjestnik, i izpovijedaš mu ponizno pokornost: veoma se tvojoj plemenštini ovim apoštolskim pismom zahvaljujemo, te očinskom ljubavi kano predragogá sina, koji se vraćaš u krilo svete apoštolske stolice, majke tvoje, iz čijega naime bistroga vrela pili su otcevi tvoji medenu tekućicu svete propovijedi, primamo i duhovnim naručajem grlimo pak apoštolskom dobrostivosti hoćemo te gojiti, da se milost i blagoslov svetih apoštola poglavica Petra i Pavla i naša nad tobom izlije, da od tvojih vidljivih i nevidljivih neprijatelja, koji ne prestaju zasjedati i priječiti ljudskomu spasu, uvijek budeš slobodan i siguran, kako bi željenu nad neprijateljima pobjedu lakše stekao ... Tvojoj prošnji, da te svojim apoštolskim usnama blagoslovimo za povećanje tvoga spasa, rado zadovoljismo; jer na dan uzašašća gospodnjega, kada smo na oltaru sv. Petra apoštola služili, za svečanosti mise dignuvši gore ruke blagoslovismo tebe i sav puk tvoj i cijelu zemlju tvoju, da ovdje i u vječnosti tijelom zajedno i dušom spasen, uzmogneš takodjer zemaljskom kneževinom, koju držiš, vladati sretno i sigurno, te da poslije smrti u nebeskom predjelu s Bogom sretno uživaš i za uvijek vladaš."

U isto vrijeme bila je izpražnjena i biskupska stolica u Ninu. Za novoga biskupa bude izabran djakon Teodozije, čisti pristaša rimskoga pape.

Tako je hrvatski narod u kratkom razdoblju od nekoliko godina doživio njekoliko velikih dogadjaja kao: bunu Sedeslavljevu proti Domagoju i njegovim sinovima, prelaz naroda na bizantinski obred, zatim opet bunu Branimirovu protiv Sedeslava i prelaz cijelog naroda u krilo rimske crkve.

Razumije se, da bizantskomu caru nije pravo bilo, što se je u Hrvatskoj sbivalo za Branimira, koji je imao dosta neprijatelja. Bojeći se papa, da ne će sav narod u Hrvatskoj odmah tako lasno uzanj pristati, upravio je posebno pismo na svećenstvo i narod hrvatski. U tom pismu blagosivlje papa hrvatski narod, te ga razkriljenim rukama i *očinskom ljubavi* prima i bodri ga i svjetuje mu, da do

kraja uztraje u svojoj namjeri i svom zavjetu, da bude vjeran sv. Petru i rimskomu papi. Nu da bude papa još sigurniji za uspjeh, nastojao je novoizabranog biskupa Teodozija sasvim za se predobiti. U tu svrhu poslao mu je pismo, u kojem ga opominje, da ne traži drugdje posvete, već da će ga on sâm rediti.

Poslije svega toga čekala je papu još jedna velika zadaća. Latinski naime gradovi Dalmacije zajedno sa svojim biskupima, koji priznavahu političku vlast Carigrada nad sobom, bijahu se i u vjeri okrenuli k Iztoku. S toga šalje papa pismo i svećenstvu i biskupima i žiteljima gradova dalmatinskih. Papa ih u pismu sjeća, kako su svi predji njihovi bili uvijek vjerni Rimu, te ih opominje, da se i sada natrag vrate k Rimu. Kolika li su dobra uživali predšastnici njihovi, koji su se uticali u Rim, a kolika zla trpe oni, koji su se od njega odmetnuli. Budući da je baš u to vrijeme bila izpražnjena i nadbiskupska stolica u Spljetu, to ih papa pozivlje, da si izaberu nadbiskupa, kojega će on po davnom običaju rediti i podijeliti mu plašt.

Sve ovo nastojanje papino nije odmah postiglo uspjeha. Za nadbiskupa bude izabran njeki Marino o kojem se ništa ne spominje, da li je od pape primio posvetu i nadbiskupski plašt. Gradovi su ostali i dalje vjerni carigradskom patrijarki.

Ipak su za papu bolje stajale okolnosti u Hrvatskoj. Tu su papina pisma našla velikog odziva. Hrvati su Teodozija, ninskoga biskupa i glavu hrvatske crkve, poslali u Rim, da tamo osobno u ime cijele zemlje hrvatske očituje vjernost i odanost prema stolici sv. Petra i papi. Iza toga je slijedila svetčana i javna pomirba Hrvatske s Rimom i to po hrvatskim izaslanicima u Rimu i po papinskim izaslanicima u Hrvatskoj. Na taj način je papa želio djelovati na Bugarsku, na Bizant i na dalmatinske gradove.

Kad je novi nadbiskup Marin umro, bude isti onaj Teodozije, ninski i „hrvatski" biskup, izabran za nadbiskupa u Spljetu (po prilici god. 886.). Tako je jedno vrijeme obnašao Teodozije i čast ninskoga biskupa i onu spljetskoga nadbiskupa. To se sigurno nije dogodilo bez utjecaja hrvatske državne vlasti. Nu eto taj Teodozije postavši nad-

biskupom nije tražio u Rimu, da bude posadjen na nadbiskupsku stolicu u Spljetu, nego od aquilejskog patrijarke Walberta, koji je bio pristaša Carigrada. Pošto mu je ali papa u pismu to spočitnuo, obratio se je ipak u Rim k papi. Malo iza toga vratiše se i dalmatinski gradovi natrag u krilo rimske crkve.

Ovo je najznatniji dogodjaj za vrijeme Branimirove vlade, posvemašnji naime povratak cijeloga hrvatskoga naroda zajedno s dalmatinskim gradovima u rimsku crkvu. Nu baš u isto doba, dok se je to zbivalo, dogodilo se je još nješto vrlo znamenita za vrijeme vladavine Branimirove. U Hrvatskoj se je u crkvi razširilo slavensko bogoslužje zaslugom sv. Metodija i ninskoga biskupa Teodozija. Kad je Teodozije putovao u Rim, sastao se je tamo s Metodijem, koji je po svoj prilici na povratku svom i u Hrvatskoj boravio. Za vrijeme tog boravka Metodije je sigurno zagovarao kod Hrvata slavensko bogoslužje, a riječ njegova tako je silno djelovala, da je narod svim srcem prigrlio njegov zagovor o slavenskom jeziku u crkvi. Nu početak slavenskom bogoslužju bio je učinjen već za vrijeme kneza Domagoja, kad su braća Ćiril i Metodije iz Moravske kroz Hrvatsku putovali u Rim. Sveta braća Ćiril i Metod nisu nipošto mogli uvidjeti, zašto se riječ božja ne bi mogla naučati i u slavenskom jeziku, a ne samo u latinskom, grčkom i njemačkom, kao što je onda u običaju bilo. Njemački su svećenici strašno ustali proti njima, kada su sveta braća u Moravskoj stala slavenskim jezikom naučati kršćansku vjeru i u crkvi uvadjati slavensku liturgiju. Što sve nije patio i kolike li nije prave muke imao podnijeti sv. Metodije od Nijemaca radi slavenskog jezika poslije smrti svog brata Ćirila (869.)! Njemački su ga biskupi bacili u tamnicu. Za tim su ga stavili pred svoj sud. Pustili su ga na kiši i snijegu vani stajati, a za tim su ga tukli i bičevali, haljine mu trgali, u lice mu pljuvali, grdili i psovali ga. Nu sve uzalud! Metodije je bio spreman sve muke podnijeti za slavenski jezik. Zato ga punim pravom naš historičar Smičiklas zove „najveći branitelj slavenštine sviju vijekova“. On bi bio sigurno i mučeničku *smrt podnio* za slavenski jezik, da ga nisu obra-

nili rimski papa i moravski knez Svatopluk. Slavenski narodi imaju razloga svake godine svetčano slaviti uspomenu na Ćirila i Metodija, po gotovo Hrvati, koji imaju Metodiju zahvaliti, da su oni jedini katolički narod na svijetu, kod kojega se još danas na narodnom jeziku misa služi. Rimska stolica ne samo da nije imala ništa proti slavenskom jeziku, već je dapače blagoslovila rad svete braće, koja su za kratko vrijeme pomoću slavenskog jezika više razširila kršćansku vjeru medju Slavenima, nego li njemački i latinski popovi kroz 200 godinâ. Kada su poslije smrti Metodijeve njegovi učenici bili progonjeni od kneza Svatopluka i od njemačkih biskupa, našli su utočište u Hrvatskoj, gdje su ih razširenih ruku primili.

Sva kasnija nastojanja, da se kod Hrvata ukine slavenska i uvede samo latinska služba božja, bijahu uzaludna, jer se je slavensko bogoslužje u narodu hrvatskomu tako uvriježilo, da ga sva neprijateljska nastojanja latinskog svećenstva, sve zabrane crkvenih sabora i rimskih papa, dapače sve zabrane hrvatskih kraljeva nisu više mogle iztisnuti. Ono se je održalo u cijelom primorskom dijelu njekadanje hrvatske države, do dana današnjega. To imamo zahvaliti poglavito sv. Metodiju, zatim ninskomu biskupu Teodoziju, a od vladara hrvatskih Domagoju i osobito B r a n i m i r u, koji bijaše pravi narodan vladar.

Još treba da ogledamo vanjsku politiku Branimirovu. Za dvogodišnje vlade Sedeslavljeve imali su Mletčani mira od Hrvata. Nu za vrijeme Branimirovo došlo je više puta do sukoba izmedju Hrvata i Mletčana. U tim sukobima bili su obično Mletčani pobijedjeni. Nu god. 887. mjeseca rujna poveo je sâm dužd Candiano veliko brodovlje proti Hrvatima. Do bitke je došlo kod rta „Micha" blizu Zadra. Borba bijaše žestoka. Mletčani su bili hametom potučeni, sam dužd Candiano poginuo je, a u Mletke se vratilo samo njekolicina njih, koji javiše žalostnu vijest o užasnom porazu. Hrvati dozvoliše, ga bude mrtvo tijelo duždevo preneseno u Mletke, gdje je s najvećim sjajem bilo pokopano.

Budući da su Mletčani u to doba bili već u strahu od Magjara, to su od Hrvata kupili mir i plaćali od sele redoviti danak za plovidbu po moru.

Mutimir.

God. 890.—900.

Ovaj vladar sâm za sebe veli, da sjedi „na otčinskom prijestolju" (residente paterno solio). To su vrlo znamenite riječi, jer nam dokazuju, da je u Hrvatskoj već u vrijeme ovoga vladara vrijedilo *pravo naslijedstva*. Mutimir je bio bližnji rodjak kneza Trpimira. U Hrvatskoj se upravo od kneza Trpimira počevši opaža, kako raste moć svakoga slijedećega vladara hrvatskoga. Ako su naime dosadašnji vladari hrvatski donjekle i priznavali vrhovničtvo franačkih i byzantinskih careva, to kod Mutimira nema više ni traga takovu priznavanju. On se ponosno zove „s pomoću božjom knez Hrvata" (divino munere Croatorum dux). Iz njegove listine od god. 892. koju je u Bihaču izdao spljetskoj crkvi, razabiremo, koliki je on dvor i koliko dvoranstvo imao. Tu se spominje *dvorski župan*, *komornik prvi*, *komornik drugi* i *komornik treći*, zatim *buzdohanoša*, *konjušnik*, *peharnik*, *štitonoša*. Knjeginja, supruga Mutimirova, ima svog posebnoga *župana* (inpanus comitissae) i posebnoga *buzdohanošu* (maccecharius comitissae). Ovo nam sve dokazuje, da je Mutimir imao sjajni dvor i veliko dvoranstvo. Nu tu se još spominje i „superpositus monasteriis" t. j. „*predstojnik manastirâ*". Ovi svi i još drugi velikaši sastali su se s knezom u skupštinu u kneževskom dvoru u Bihaču. Radilo se o parnici izmedju ninskoga („hrvatskoga") biskupa *Adalfreda* i spljetskoga nadbiskupa Petra. Ovaj je tužio ninskoga biskupa, da si prisvaja proti svakom pravu crkvu sv. Jurja u Putalju, koju je još god. 852. knez Trpimir posebnom listinom predao spljetskomu nadbiskupu. Ninski

biskup nije znao načim drugim tobožnje svoje pravo braniti, već jedino time, što je tvrdio, da knez Trpimir nije mislio dotičnu crkvu pokloniti na sva vremena spljetskoj nadbiskupiji, već da ju je dao samo na doživotno uživanje tadanjemu nadbiskupu. I ako je Mutimiru bio ninski biskup više srcu prirasao, opet je izrekao sud u prilog spljetskomu nadbiskupu, jer je očevidno ovaj imao pravo. I ovaj slučaj dokazuje, koliki je ugled i koliku vlast imao Mutimir, kad su se njegovom sudu podvrgli biskup i nadbiskup.

Znamenit su dogadjaj za vlade Mutimirove provale Magjara u današnju njihovu domovinu. Tu je bila velika slavenska kneževina Moravska, a u njoj vladar junački knez Svatopluk. Magjari su se na svojim brzim konjima zalijetavali na sve strane, nu najviše u Moravsku, koja im se silno svidjala, jer je ravnica izmedju Dunava i Tise bila zgodna za pašu za njihove konje. Vodja njihov zvao se A r p a d, koji bijaše već i njihov knez. Kao nekoć Huni i Avari tako su i Magjari živjeli na svojim konjima gotovo danju i noću. Oni su odlučili bili osvojiti Moravsku, nu za života Svatoplukova ta im se želja nije ispunila. Kad su pako iza Svatoplukove smrti njegovi nesložni sinovi oslabili moravsku kneževinu, onda su ju Magjari bili i naskoro osvojili. Time su pako postali susjedi Hrvatimo, koje je sada čekala zadaća, da se na sjeveru svoje države od njih brane. To je dalo najviše povoda, da se je Posavska Hrvatska sjedinila sa Bijelom Hrvatskom pod nasljednikom Mutimirovim, pod prvim kraljem hrvatskim Tomislavom.

Tomislav.

God. 900.—930.

Tomislav je prvi hrvatski kralj. On je ujedinio sve hrvatske zemlje i sav hrvatski narod u jednu državu pod svojim žezlom. Hrvatskomu narodu prijetila je upravo u njegovo vrijeme najveća pogibao sa sjevera od strašnih Magjara, a sa iztoka od silnoga pobjednika, bugarskoga cara Simeona. Hrvatska bi bila onda nastradala, da je imala slaboga vladara, nu Tomislav je svladao Magjare, hametom potukao pobjednika Simeona i državu hrvatsku tako uredio da je bila za njegove vlade najjača, a možda i najveća. Hrvatska bijaše u njegovo doba najuglednija i najmoćnija država na balkanskom poluotoku. Kao što Branimiru, tako imamo i Tomislavu zahvaliti, da se je slavenska služba božja održala kod Hrvata kroz sva stoljeća do dana današnjega.

Stari ljetopis veli za Tomislava, da je bio hrabar mladić, jak borilac, zatim da je bio mlad i krepak u hrvanju. Takov je vladar upravo bio potreban u Hrvatskoj u ono nesigurno ratno doba. Magjari su sa sjevera provaljivali kroz Hrvatsku u Italiju. Tomislav je Magjare junački suzbijao. Stari ljetopis kaže, da su ugarski kralj i Tomislav mnoge bojeve imali medju sobom, nu svaki put da je ugarski kralj izgubio bitku pak za to ne mogavši više protiviti se pobježe. U najvećoj opasnosti od Magjara bila je Posavska Hrvatska. Tamo je bio knezom Braslav. Kad su Magjari oborili kneževinu Moravsku, provaljivali su u susjednu Hrvatsku, gdje je Braslav morao žestoko boriti se, da se od njih obrani. Nu baš za tih bojeva nestaje traga Braslavu. Možda je poginuo u boju. Sada su tim žešće provaljivali Magjari u Posavsku Hrvatsku, koja nije imala vladare, želeći je osvojiti, kao što su osvojili veliku Mo-

ravsku. Medjutim eto Tomislava, junačkog kneza Bijele Hrvatske, gdje goni Magjare na sve strane. Narod u Posavskoj Hrvatskoj, ne imajući svoga kneza, a videći u Tomislavu slavodobitnog pobjeditelja, prizna drage volje njega za svoga vladara. Tako eto dodje do sjedinjenja Posavske sa Bijelom Hrvatskom. Ime Tomislavovo slavilo se na daleko i široko. Sađa se je pod njegovo okrilje utekao i Mihajlo Višević, knez u južnoj oblasti Zahumlju.

Kad je na sjeveru Tomislav osigurao državu, morao je obratiti pažnju na iztok, gdje je bugarski car Simeon slavio jednu pobjedu za drugom osvajajući redom zemlje bizantinskog carstva. Stari ponovni Bizant sklonio je glavu pred silnim Simeonom, koji je želio cijeli balkanski poluotok osvojiti, a u prvom redu Carigrad. Nu smetala mu je Srbija, koja je proti njemu bila saveznica Bizanta. Tomislav je za cijelo vrijeme bugarskoga rata proti Srbima bio vjeran prijatelj i pomoćnik Srbâ. Nu Hrvatska je već i za kneza svoga Branimira bila utočište za Srbe. Već tada je Petar sin Gojnikov pobjegao bio u Hrvatsku k Branimiru. Kad je kasnije Mutimir brat Gojnikov u Srbiji umro, Petar, koji je bio u Hrvatskoj, pohita brže u Srbiju, protjera sinove Mutimirove te preuze sâm vladu. Sada pobjegoše u Hrvatsku ka knezu Mutimiru opet Pribislav i njegova braća. Župan Petar obranio se je uspješno od svojih rodjaka, a bizantskoga cara je priznavao svojim vrhovnim gospodarom. Nastojao je takodjer u prijateljstvu živjeti s carem Simeonom. Nu osnove toga cara bijahu takove, da je Petar bio prisiljen stupiti u bliži savez s bizantskim carem proti njemu. Simeon je god. 917. na rijeci Aheloju sjajno pobjedio bizantsku vojsku. On je oteo bizantskomu caru sad sve zemlje osim Carigrada i njekoliko primorskih mjesta. Sada nastadoše i za Srbiju crni dani. Simeon je poslao vojsku proti Petru, srpskomu velikomu županu. Bugari su ga varkom namamili k sebi i odveli ga u sužanjstvo. Na to provališe u zemlju, te ju pokoriše. Simeon postavi za velikoga župana Pavla Branovića, za kojega je mislio, da mu bude iskreno odan. Nu i Pavao je poslije bio odaniji svomu narodu srpskomu nego li neprijatelju Srba Simeonu. Za to ga Simeon otjera i namjesti za velikoga župana Zakariju

Pribislavića. Bilo to god. 923. Sve do sad je mirovao Tomislav knez Hrvatske. Nu sada je vidio, da moć Simeonova previše raste i da postaje opasan po Hrvatsku. S toga sklopi savez sa Srbima i s Bizantom proti Simeonu. Kad je Simeon poslao proti nevjernomu Zakariji vojsku svoju, bude ova potučena od srpske vojske uz pomoć bizantsku i hrvatsku. Sami bugarski vojvode bili su ulovljeni, a glave njihove odrubljene i u Carigrad poslane. Sada planu Simeon i posla novu veliku vojsku u Srbiju. Zakarija pobježe s mnogo naroda u Hrvatsku k Tomislavu, koji Srbe lijepo primi i ugosti. Prevarom i lukavstvom namamiše bugarski vojvode sve srpske župane, te ih onda svezane poslaše u robstvo. Sada poplaviše Bugari Srbiju, te zemlju opustošiše, a narod srpski ili poubijaše ili u robstvo odvedoše. Mnogo naroda sretno je umaknulo u susjednu Hrvatsku, najviše u južne hrvatske oblasti: u Duklju, Zahumlje i Neretvansku zemlju. Zemlja je srpska ostala pusta i prazna, gotovo bez ljudi.

Prvi bugarski rat.

Sada pomisli Simeon, da je došlo doba, da se ogleda i sa Hrvatskom, te da i nju pokori. Kako li je slabo poznao snagu hrvatskoga naroda i vrline njena vladara Tomislava! Povoda za rat našao je Simeon u tome, što je Tomislav zakriljivao Srbe i s njima bio u prijateljskom savezu. Sabravši veliku vojsku pošlje ju Simeon pod vojvodom Alogoboturom proti Hrvatima. Tomislav dočeka bugarsku vojsku u gorskim klancima, te ju tako strašno potuče, da je malo živih Bugara preostalo. Bilo to oko god. 925. Tom pobjedom porasla je slava Tomislavova. Sve traži sada njegovo okrilje i njegovu zaštitu. Južne hrvatske oblasti, tako zvana Crvena Hrvatska, priznavaju sada nad sobom vlast Tomislavovu. Srpski župani traže njegovo okrilje. Tako postade Tomislav vladarom sviju Hrvata i zaštitnikom sviju Srba.

Krunisanje Tomislavovo.

U to doba najveće slave Tomislavove pada i njegovo krunisanje za kralja hrvatskoga. To bijaše velika narodna

svečanost, koja je obavljena na Duvanjskom polju pod konac god. 925. Duvanjsko se polje nalazi sasvim na jugu u današnjoj Bosni a blizu medje dalmatinske. Što je krunisanje na duvanjskom polju obavljeno, to znači, da je vlast Tomislavova još mnogo dalje na iztok i na jug od toga polja dopirala, jer sigurno nije Tomislav okrunjen za kralja na samoj medji svoje države. Tu se je u odredjeno vrijeme sabrala sila naroda. Prispjeli su hrvatskj i srpski velmože sa sviju strana. Došli su i srpski veliki župani. Rimski papa Ivan X. poslao je Tomislavu krunu i druge kraljevske znakove po svojim poslanicima. To bijahu: Ivan, biskup jakinski i Lav biskup polestrinski. Oni bijahu ujedno papinski zamjenici kod čina krunidbenog. Čin krunisanja obavljen bi najsvečanije. I narod i velikaši i svećenstvo bijahu svečano odjeveni, te čekahu na kralja Kralj je bio sjajno odjeven, nu bez kraljevskog plašta i bez krune.

U sjajnoj pratnji, koja ga je pratila u crkvu, išlo je svećenstvo slavenskog i latinskog obreda sa zapaljenim svijećama i noseći krstove, sv. moći, kandila i druge razne crkvene posude. Kao dvorjanici kraljevski pratili su kralja slijedeći dostojanstvenici: Knezovi i banovi pojedinih pokrajina, svi župani i podžupani, a od ovih je prvi išao dvorski župan, zatim redom djed i dvorski kancelar (biskup hrvatski), dvorski rizničar, župan mačonoša, župan stjegonoša, župan kopljonoša, župan štitonoša, župan peharnik, župan konjušnik, župan ubrusar, župan postelnik, župan ključar, župan bravar, župan volar, župan psar, župan sokolar i župan tepčija. Iza ovih župana išli su dvorski kapelan i dvorski djak. Zatim su dolazili načelnici ili priori gradova, sudci, tribuni, vlastela i t. d. Uz samoga kralja bili su njegovi komornici i njegova tjelesna straža.

Pred crkvom dočekaše kralja svećenici, koji ga uvedoše unutra. Tu je već čekao na kralja nadbiskup, koji ga je imao kruniti. Najprije bude glasno upitan narod, da li hoće da bude izabrani kralj zakonito okrunjen, a kad narod odgovori da hoće, bude kralj odveden do velikoga oltara, kraj kojega se je nalazilo pripravljeno prijestolje. Pošto bi *prizvan sv.* Duh, pozva krunitelj (nadbiskup) kralja, da na *sveto evangjelje* položi narodu i crkvi svečanu prisegu i

da se pričesti. Zatim ga krunitelj opasa posvećenim kraljevim mačem i pošto na to kralj kleknu, pomaza ga svetim uljem radosti, te mu objema rukama stavi na glavu krunu, a u ruke mu dade kraljevsko žezlo kao simbol pravde, krijeposti i spasenja. Napokon ga postavi na prijestolje „u ime otca i sina i duha svetoga“ i izreče ovu kratku molitvu: „Da ga Bog ogradi i svojom i duha svetoga silom. Da mu ukrijepi mišicu. Da pokori njemu sve varvarske jezike. Da ulije u srdce njegovo strah božji i milost prema grješnima. Da ga uzčuva neporočna u vjeri, a tvrdim braniteljem crkvenih zakona. Da sudi svim ljudem pravedno. Da spasi uboge od sile i progona i da bude dostojan nebeskoga carstva“.

Poslije molitve uze nadbiskup sa stola, koji je uz prijestolje bio, plašt i cipele. Uz pripomoć komornika stavi plašt na kraljeva ramena i obuće mu cipele. Kralj na to ustane i nakloni se tri puta kliknuvši svaki put „Slava va višnjih Bogu i na zemlji mir, v čelovjecjeh blagovolenije“. Pošto je opet sjeo na prijestolje, počinju dolaziti redom njegovi podložnici iz svakog striliša, te mu ljube ruke i skuta njegovih posvećenih haljina. Na to stupi na ambon pred žrtvenikom jedan od viših svećenika, te odpjeva hvalospjev Bogu i kralju, a narod je pri tom odgovarao.

Hvalospjev je završio riječima:

„Na mnogaja. na mnogaja ljeta slava i hvala i zdravlje svijetlomu kralju hrvatskomu Tomislavu i svijetloj kraljici i njegovoj djeci i njegovoj svojti.

Na mnogaja ljeta slava i hvala i zdravlje“.

Poslije hvalospjeva nadari kralj svog krunitelja, koji mu na to prvi čestita. Zatim mu čestitahu redom svi glavni dostojanstvenici kraljevstva, dočim narod i vojska klicahu: Na mnogaja ljeta!

Na to izadju svi opet istim redom iz crkve. Pred crkvom zajaši kralj pripravljena konja, te stupi med narod i vojsku i na uzvišenijem mjestu zasječe mačem na sve četiri strane svijeta u znak, da će braniti svoju kraljevinu od neprijatelja sa sviju strana. Poslije toga je sjajna gostba za narod i vojsku, a poglavice plemena i oblasti donose kralju razne darove.

Slijedećih dana dolažahu razne osobe s poveljama od prijašnjih vladara, da ih i Tomislav potvrdi. Tomislav je i sâm tom prilikom dijelio razne povlastice i odlikovanja junacima i službenicima. Darivao je crkve i samostane, učinio više zadužbina.

Duvanjski narodni sabor.

Dok je još narod na okupu bio, slijedio je iza svečanostnih krunidbenih dana narodni sabor, na kojemu su se imala razna pitanja riješiti. Bilo je dosta stvari, koje je riješiti trebalo. Baš za vlade Tomislavove do njegove krunidbe sbili su se važni dogadjaji u narodu hrvatskomu. Zemlje su se hrvatske ujedinile, država se je razširila, a mnogo je novih stanovnika nadošlo. Na sjeveru su se izmedju Save i Drave naselili mnogi Slovjeni, koji su dobježali u Hrvatsku izpred Magjara, a na jugu se mnogo Srba naselilo za vrijeme ratova s Bugarima. U Hrvatskoj je sada bila nova kraljevska čast i uvedena kraljevska kuća, te je trebalo urediti odnošaje izmedju kralja i njemu podredjenih banova, župana i satnika. Trebalo je urediti njihove dohodke, a trebalo je i novih dvorskih dostojanstvenika i činovnika. O svim ovim stvarima razpravljalo se je na tom saboru. Čini se da je već na tom saboru bilo odredjeno, da bude kraljevska čast nasljedna u rodu kralja Tomislava, a kada ta porodica izumre, da imadu hrvatski banovi pravo birati novoga kralja i novu kraljevsku porodicu. Banovi pako birati će se iz najodličnijih zadruga ovih 6 plemena: Kačića, Kukara, Svačića, Čudomerića, Mogorovića i Šubića. Birati će se iz 12 plemena bijelo-hrvatskih, koja su i do sada tvorila plemstvo u kraljevstvu hrvatskom.

Prvi spljetski crkveni sabor.

God. 926.

Na duvanjskom narodnom saboru riješene su mnoge *stvari o raznim državnim* prilikama. Nu na tom saboru se *nije moglo razpravljati* o vjerskim i crkvenim stvarima,

koje su se obično samo na crkvenim saborima rješavale. Trebalo je pako riješiti mnoga pitanja, koja su se ticala crkve u Hrvatskoj. Za vrijeme naime crkvenoga razkola prionuli su dalmatinski biskupi sa svojim gradovima uz Carigrad. Nu god. 920. izmirio je opet car Roman iztočnu sa zapadnom crkvom, uslijed čega su opet dalmatinske biskupije vratile se natrag pod papinsku vlast i time je opet nastalo crkveno jedinstvo. Medjutim je ninski „hrvatski" biskup bio po malo preuzeo obavljanje duhovne pastve u onim krajevima, koji su od davnine spadali pod biskupije dalmatinskih gradova. Taj ninski biskup nije niti hotio priznavati vrhovne vlasti spljetskog nadbiskupa. Osim toga bijaše mnogima trn u oku hrvatsko bogoslužje u crkvi, koje se je sve više širilo. Radi toga su nastale razne razmirice, koje je trebalo na crkvenom saboru riješiti. Po svoj prilici je sâm kralj Tomislav u sporazumku s ostalim velikašima kraljevstva svoga i sa knezovima Crvene Hrvatske zamolio papu, da sazove crkveni sabor. Papa je opunovlastio ona 2 biskupa, Ivana Jakinskoga i Leona Prenestinskoga, da sazovu sabor u Spljet. Sabor bi sazvan g. 926. Prisustvovali su mu: kralj T o m i s l j a v, ban Crvene Hrvatske M i h a j l o, spljetski nadbiskup I v a n, zatim oba papinska izaslanika I v a n biskup jakinski i L a v biskup polestrinski, nadalje zadarski biskup F o r m i n, ninski biskup G r g u r Dobre, biskup L i c i n i j e i ostali biskupi i prelati i razni svjetski velikaši. Bilo je tu i srpskih velikaša. Razpravljati se je imalo poglavito o ovim predmetima:

1. Imalo se riješiti pitanje, da li mora hrvatski t. j. ninski biskup priznavati nad sobom prvenstvo spljetskoga nadbiskupa.

2. Imalo se razpravljati, da li se smije hrvatski jezik rabiti u crkvi.

3. Imala se urediti crkvena uprava u crveno-hrvatskim i srpskim oblastima i napokon:

4. Odrediti su se imale njeke poboljšice u crkvenoj stegi i izdati njeke odredbe o poboljšanju ćudorednog života svećenika i svjetovnjakâ.

Da će se mnogo razpravljati o porabi hrvatskog jezika u crkvi, moglo se već unaprijed zaključiti iz sadržaja

onih pisama, što ih je papa Ivan X. pisao posebno crkvenim i posebno svjetovnim dostojanstvenicima. U svom pismu na crkvene dostojanstvenike daje papa uputu dalmatinskim biskupima. On im javlja, da je čuo, kako se u Hrvatskoj i Dalmaciji nauča njeka nauka, koje nema u svetim knjigama. Papa proklinje svakoga, koji bi naučao nješto takova, čega nema u svetim knjigama. Nadalje je saznao papa, da se u Hrvatskoj i Dalmaciji sveto evangjelje i misa čitaju u slavenskom jeziku po načinu Metodija, koga on ne nalazi medju svetim otcima. Ovo treba i jedno i drugo da biskupi iskorjene.

U drugom pismu, koje je papa upravio na kralja Tomislava i na cijeli sabor, zove Hrvate osobitim sinovima svete rimske crkve, jer oni primiše kršćansku vjeru izravno od rimske stolice. Za to da nije pravo, da tako odlični kršćani prisustvuju misi, koja se čita u barbarskom slavenskom jeziku.

Razprave o hrvatskom biskupu i o slavenskom jeziku u crkvi bijahu od svega najživahnije. Biskup ninski G r g u r branio se je vatreno proti svim napadajima latinskih svećenika, koji bijahu na tom saboru u većini. Ovaj vrijedni sin hrvatskoga naroda znao je, da je sa ninskom biskupskom stolicom u tijesnom savezu obstanak slavenske službe božje. Bude li ninski biskup zavisan od spljetskog nadbiskupa, onda će opet veći dio hrvatskoga naroda podpasti pod dalmatinske biskupe, a time bi moglo odzvoniti i slavenskom bogoslužju.

Na saboru je stvoreno 15 zaključaka i to svi po željama latinskih svećenika, koji sačinjavahu većinu na saboru. Za nas su osobito važni slijedeći članci:

Članak I. koji glasi: „Pošto je u davno doba sv. Dujam poslan od sv. Petra u Salonu, da propovijeda, to se odredjuje, da ona crkva i grad, gdje počivaju moći njegove, imade prvenstvo medju svim crkvama ove pokrajine, te da bude prvostolna crkva n a d s v i m b i s k u p i j a m a i da se u njoj biskupi posvećuju i crkveni sabori drže.

Članak III.: „Nijedan biskup ne smije u svojoj vlasti *preći medje svoje* biskupije i posizati za tudjom. Samo u *svojoj smije upravljati* . . . (To se u prvom redu ticalo *ninskoga biskupa, koji* je kao „hrvatski biskup“ redio svećenike

i posvećivao crkve ne samo u ninskoj, već i u ostalim biskupijama).

Članak X.: „Da se biskup naše pokrajine (t. j. u području spljetske nadbiskupije) ne usudi promaknuti na koju god čast (svećeničku) ikoga u **slavenskom** jeziku; samo popovi nižega reda i monasi mogu u njem Bogu služiti; ako bi pak nastala nestašica svećenikâ (pod tim se misli latinskih) onda mu može po papinoj dozvoli podijeliti pravo svećeničku službu vršiti.

Članak XI.: „Biskup Hrvata, ka i svi ostali (biskupi), mora biti podložan našoj prvostolnoj crkvi (spjetskoj.)

Članak XII.: „Ako kralj i gospoda hrvatska žele, da sve biskupije u obsegu naše nadbiskupije podrede svome biskupu (naime „hrvatskome"), to ne smije nitko od nas u cijeloj njihovoj zemlji niti krstiti, niti crkve posvećivati, niti svećenike rediti . . . Neka oni zajedno sa svojim biskupom odgovaraju za to pred Bogom, ako bude od toga trpjela sama kršćanska vjera. Naša savjest pred Bogom je čista."

Najvećma je bio ogorčen hrvatski biskup Grgur Dobre. On bijaše sin zadarske vlasteoske porodice. Gradu Zadru dakle imamo zahvaiiti jednoga od najčestitijih Hrvata. Uz svog biskupa pristajao je i hrvatski narod, a sigurno i hrvatski kralj Tomislav, jer inače ne bi članak XII. onako glasio. Inače nije Tomislav otvoreno utjecao u razprave saborske, jer vladari su u Hrvatskoj priznavali izključivu nadležnost crkvene vlasti u crkvenim pitanjima, dapače i u pitanju o liturgičnom jeziku. Biskup Grgur se je potužio papi Ivanu X. na zaključke spljetskoga sabora, te ga sjetio na pisma pape Ivana VIII. od god. 879. i 880. kojima je biskupa Teodozija podložio izravno rimskoj stolici.

Papi su doduše bili povoljni zaključci sabora, nu bojao se je samo onako naprečac ih potvrditi, da ne bi uvrijedio i kralja i cijeli hrvatski narod, koji je uvijek bio vjeran rimskoj stolici, a ninski je biskup dapače i onda bio ostao vjeran rimskome papi, kad su za vrijeme razkola ostali dalmatinski biskupi pristali bili uz Bizant. Sada je bio papa *u istinu u neprilici.* Za to on pozove u Rim spljetskoga *nadbiskupa i biskupa* Grgura, ne bi li lijepim riječima po-

nukao Grgura da popusti. Razprave su se u Rimu vodile gotovo 2 godine. Grgur nije htio popustiti, već je branio hrvatsko bogoslužje i čast hrvatskoga biskupa. Nu papa je hotio, da Grgur odustane od svoga stanovišta, pak kad nije mogao to polučiti, a on odluči sazvati ponovno sabor u Spljet. Što taj sabor onda zaključi, to će vrijediti i to će papa potvrditi. Za svog poslanika na tom saboru odabrao je biskupa Madalberta.

Medjutim buknuo je iznova rat izmedju Hrvatske i Bugarske.

Drugi bugarski rat.

Simeon nije mogao pregorjeti poraza, koji je doživjela njegova vojska pod Alogoboturom u Hrvatskoj. U proljeću god. 927. skupi on ponovno velikn vojsku, te ju osobno povede proti kralju Tomislavu. Nu slavni pobjeditelj bizantskoga carstva, osvojitelj Srbije i velikog dijela balkanskoga poluotoka doživio je tužne dane u Hrvatskoj. Rat je bio strašan, nu Simeon je, kako sâm bizantski kronista veli, bio tako pobijedjen, da je gotovo cijelu svoju vojsku izgubio! To se je strašno kosnulo Simeona. Sve njegove nade i svi njegovi planovi sada su izgubljeni i propali. S toga mu je neposredno iza toga poraza od jeda puklo srce, te umrije na 27. svibnja 927.

Po smrti Simeonovoj nastavi rat njegov sin Petar. Tomislav je sve više napredovao, nu u to se požuri rimski papa da izmiri Hrvate s Bugarima. Papa Ivan X. bojao se, da se ne bi Hrvatska i Bugarska medjusobnim ratovanjem suviše oslabile, jer onda bi se opet previše uzdiglo bizantsko carstvo. Papa pošlje u Bugarsku kao poslanike biskupa M a d a l b e r t a i vojvodu I v a n a od Kume. Mir bude u istinu sklopljen koncem god. 927. Pobliži uvjeti mira nisu poznati, nu sigurno je Srbija bila glavnim predmetom ugovaranja, jer Tomislav je bio i saveznik i zaštitnik Srbâ. Srbi su dobili natrag svoju zemlju. Sada se vraćâhu oni natrag u svoju domovinu, te si opet uredjivahu državu svoju, pri čem im je Tomislav mnogo pomagao. Nu mnogi su Srbi ostali u južnim hrvatskim oblastima, koje su dosta stradale od srpskih bjegunaca, što su za vrijeme bugarskog

ratovanja tamo pribjegli. Tu bijaše toliko naseljenih Srbâ, da će te oblasti kasnije srpski vladari bez ikakovih potežkoća sa svojom državom spojiti.

Drugi spljetski crkveni sabor.

God. 928.

Povrativ se iz Bugarske sazove Madalbert kao papinski poslanik drugi crkveni sabor u Spljet. Na tom saboru bijahu opet svi oni crkveni i svjetovni dostojanstvenici, koji se spominju pri prvom saboru. Prisutan bijaše i kralj Tomislav.

Glavni zahtjev latinskih popova riješen bi i na tom saboru po njihovoj želji t. j. spljetski nadbiskup ostaje crkvenom glavom u cijeloj hrvatskoj državi.

Ninska biskupija se ukida, jer da i onako nije bilo te biskupije u prijašnjim vijekovima.

Biskup Grgur može si izabrati za sijelo svoje biskupije ili Skradin ili Sisak ili Duvno. Prepušta mu se pače na volju, da bude biskupom u sva tri grada, ako misli, da bi mogao vršiti svoje biskupske dužnosti u tako različitim i razdaljenim mjestima. Biskup Grgur prosvjedovao je i proti zaključcima ovoga sabora. Nasljednik pape Ivana X. Leo VI. potvrdio je u svemu saborske zaključke i Grguru zapovjedio, da bude biskupom samo u skradinskoj biskupiji. Na to se je Grgur morao pokoriti.

O slavenskom jeziku kod službe božje nema ni spomena medju zaključcima ovoga sabora. Sigurno su latinski popovi popustili za sada biskupu Grguru glede slavenske službe božje, samo da lakše proturaju svoj zahtjev o prvenstvu spljetske nadbiskupije. Možda su to i za to učinili, što su se nadali, da će slavensko bogoslužje samo po sebi po malo prestati, kada se ukine „hrvatska" biskupija ninska.

Nu u tom se prevariše. Hrvati ostadoše vjerni i odani rimskoj stolici, nu slavenskog si bogoslužja ne dadoše oduzeti. Ono im je bilo tako k srcu priraslo, da se je sve više širilo uza sva protivna nastojanja neprijatelja njegovih. Kralj Tomislav je bez sumnje bio pristaša slavenske službe božje,

jer inače je ne bi bio mogao biskup Grgur onako vatreno pred cijelim saborom zagovarati. Tomislav se nije protivio kao kralj zaključcima sabora, nu sigurno je i nadalje ostao prijatelj slavenskog jezika u crkvi, te nije ni malo priječio širenju njegovu u narodu. Njegova se odanost slavenskom jeziku može i odatle razabrati, što mu je sâm papa Ivan X. pisao posebno pismo, u kojem ga opominje, da svoju djecu dade podučavati u latinskom jeziku, a samo u vjerskim stvarima u jeziku slavenskom. Tako se je kraj sviju zaključaka crkvenih sabora slavensko bogoslužje ne samo održalo, nego i sve dalje širilo, jer je sâm silni kralj Tomislav za to bio. Tomislavu dakle imamo takodjer zahvaliti, da se je slavenska liturgija održala kod Hrvata kroz cijeli srednji i novi vijek do danas.

Veličina hrvatske vojske za Tomislava.

Bizantski car Konstantin Porfirogenat veli, da su Hrvati imali za vrijeme kralja Tomislava sto tisuća pješaka i šestdeset tisuća konjanika. Zatim su imali 80 velikih ratnih brodova sa 40 vojnika na svakome i još 100 manjih brodova sa 10 do 20 vojnika na svakome. U svemu je dakle bilo sto šestdeset tisuća momaka kopnene i do pet tisuća pomorske vojske. To je zaista ogromna ratna sila, kojoj i odgovaraju pobjede, što ih je Tomislav stekao nad silnim bugarskim carem Simeonom. Pa ipak kraj sve tolike ratne sile nije Tomislav ratovao s drugim narodima inače, nego kad je branio svoju državu. Kraj tolike vojske uz ratnu vještinu Tomislavovu ne ćemo se čuditi, da je svladao na sjeveru Magjare i na iztoku Bugare. Mletčani videći toliku jakost šutili su i mirno plaćali svoj danak za plovidbu po Jadranskom moru. Na moru u opće nije imao Tomislav prilike ratovati.

Obseg hrvatske države za kralja Tomislava.

Pod vlast Tomislavovu spadale su ove zemlje: *Današnja Hrvatska i* Slavonija, iztočni dio Istre, zatim današnja *Dalmacija, Bosna* Hercegovina i Crna Gora. Zahumski knez *Mihajlo Višević* stavio se je sâm pod okrilje Tomislavovo.

Krešimir I. Mihajlo.

God. 903.—945.

Tomislav je imao više djece. To znamo odatle, što mu je papa Ivan X. pisao, neka svoju djecu dade podučavati u latinskom jeziku. Nu od te djece nama je po imenu za sigurno poznata samo njegova kći **Jelena**. Ta je bila udata za M i h a j l a K r e š i m i r a. kojega nalazimo kao kralja u Hrvatskoj od god. 930.—945. Kako se po anonymnom rukopisu knezova Fanfogna — Garagnin u Trogiru čini, to je Krešimir možda još za života svoga tasta Tomislava vladao Bosnom. Za to i nalazimo za njegove vlade i iztočni dio Bosne do rijeke Drine spojen s hrvatskom državom. Od god. 932 ima Mihajlo Krešimir svoju prijestolnicu u Solunu. On je državu hrvatsku ne samo uzdržao onako čvrstu i jaku, kakova je bila za njegova predšastnika Tomislava, već dapače još većma razširio na iztok, a u dalmatinskim gradovima učinio je kraj bizantinskoj vlasti. U službenom naime imeniku bizantinskih oblasti ne nalazi se više niti upisana dalmatinska thema za vlade Krešimira Mihajla, dočim je na početku X. vijeka bar na posljednjem mjestu spomenuta bila. Supruga Krešimirova Jelena bila je vrlo pobožna žena, te je osnovala više crkvi, a medju njima i glasovitu crkvu sv. Marije od Otoka.

Uz tu crkvu sprovela je ona u svetosti svoj život poslije smrti svoga supruga. Dočekala je visoku starost, te umrla god. 976 i bila sahranjena u istoj crkvi. Na sarkofagu njezinom kojega su pojedini odlomci god. 1898. odkriveni u ruševinama iste crkve, nalazi se opširan napis, u kojemu se izričito veli:

> U ovom grobu počiva Jelena, službenica božja, žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana, koja se odreče sjaja prijestolja dne osmoga mjeseca oktobra a ovdje bi pokopana od upućenja gospodina 976. . . . Ona koja za života bila kraljevstvu majka, postade (majkom) sirota i zaštitnicom udovica. Ovamo pogledavši čovječje, reci: Bože smiluj joj se duši!

Stjepan Miroslav.

God. 945.—949.

Krešimir Mihajlo ostavio je za sobom više sinova, nu sve nedoraslih. Naslijedio ga je na vladi mladjahni još sin mu Miroslav sa crkvenim imenom Stjepan. Bez sumnje se ima njegovoj mladosti pripisati uzrok nemirâ, koji su sada u Hrvatskoj nastali. Mnogi su htjeli mladost Miroslavovu upotrebiti u svoju korist. U početku svoje vladavine vidimo ga, gdje polazi sa svojom suprugom u Dubrovnik. Zavjetovavši se u težkoj bolesti dao je popraviti crkvu sv. Stjepana u Dubrovniku. Zajedno sa svojom suprugom kraljicom Margaritom, porjetlom iz Rima, poslao je mnogo srebra, da se nakite moći svetaca iste crkve. Napokon su pošli kralj i kraljica osobno pohoditi tu crkvu. Došavši onamo s velikom pratnjom bili su od Dubrovčana primljeni s velikim veseljem i u samom gradu ukonačeni, dočim je brojna pratnja odsjela u okolici. Republici je kralj u priznanje za sjajni doček darovao više predjela naokolo grada, uz obvezu, da republika u pojedinom predjelu sagradi po jednu crkvu sv. Stjepana. Nu kad se je kralj iz Dubrovnika kući povratio, ubio ga je malo za tim ban Pribina, pošto je u svemu samo 4 godine vladao. Kraljica Margarita, ostavši udova bez poroda odluči sklonuti se u Dubrovnik, kamo je sprovedoše mnogi velikaši. Silno raztužena s gubitka svoga ljubljenoga supruga posta koludricom. Pošto je njeko vrijeme sprovela u pokori i sv. životu, preminula je i bila pokopana do spomenute crkve sv. Stjepana.

Nemire u Hrvatskoj upotrebili su Mletčani, koji su god. 948 poslali proti Neretvanima 33 broda pod zapovjedničtvom dužda Petra Candiana III. uz još druga dva pomorska zapovjednika. Nu dužd se je povratio bez ikakova uspjeha. Malo za tim odaslano je ponovno jednako brodovlje, koje je samo u toliko uspjelo, što je s Neretvanima *bio sklopljen* mir, a brodovlje se je bez drugih uspjeha *vratilo u lagune.*

Pribina.

God. 945.—?

Ovaj je bio banom u Bieloj Hrvatskoj prije nego li je izveo nedjelo nad mladim Stjepanom Miroslavom. Time što se je silom nametnuo za vladara, prouzročio je mnogo nevolja u kraljevstvu. Obseg države hrvatske nije se poslije Tomislava ni malo umanjio za njegovih nasljednika Krešimira Mihajla i Stjepana Miroslava. Nu ubojicu Pribinu nisu svi Hrvati htjeli priznati za vladara svoga, već su se gdjekoje pokrajine počele odcjepljivati od Pribine. Tako je odpala Bosna, a malo zatim odcjepiše se i Neretvani, Zahumljani i Dukljani pod Mihajlom Viševićem II. Srpski vladar Česlav upotrebio je ove prilike u svoju korist, te je odcjepljene ove oblasti hrvatske počeo okupljati oko sebe i time obseg srpske države povećati. Ovo je vrlo odsudan momenat u hrvatskoj povjesti. Mnogi su pisci pisali proti historijskoj istini, da su naime južna dalmatinska plemena sačinjavala uvijek jedan politički savez i od uvijek bili dijelovi jednoga srpskoga naroda.

Nu ničim se ne da pobiti historijska činjenica, da su Duklja, Neretva i Zahumlje od sedmog do desetog vijeka stajale pod hegemonijom hrvatske države. One bijahu župe hrvatske države. Zar bi se inače zahumski knez Mihajlo bez prigovora podčinio bio vrhovnoj vlasti spljetske crkve i zaključcima spljetskih sabora, da mu nije kneževina manje ili više odvisna bila od hrvatske države. Sâm pop dukljanski (rodom iz kneževine Duklje), kao i ljetopisci mletački pribrajaju Neretvane, Travunjane i Dukljane Crvenoj Hrvatskoj i narodu hrvatskomu, naproti Bijeloj Hrvatskoj i bijelim Hrvatima na sjeveru. Znamo pako, da se stanovnici stare

Neretve kao i mnogi Trebinjani još danas nazivlju Hrvatima".

Hrvatska je država uslijed ovog cijepanja vrlo oslabila. Vojna snaga hrvatska znatno se je umanjila. Hrvatska je sada brojila još samo 30 velikih brodova. Isto tako se je smanjio i broj malih brodova i kopnene vojske.

U isto vrijeme, dok je padala snaga države hrvatske i bugarske, dizala se je izmedju njih srpska država pomoću Bizanta, kojemu je to u prilog išlo.

Upravo u to vrijeme razsula države hrvatske po našem se je moru tako silno razvila trgovina robljem, da su Mletčani sa svoje strane odlučili bili to sramotno zanimanje što većma uništiti. Godine 960. izdala je mletačka vlada naredbu, kojom se zabranjuje svim Mletčanima tjeranje trgovine ljudima po moru.

Držislav.

God. 970.—1000.

i brat njegov

Svetoslav Surinja.

God. 1000.—1009.

Držislav, sin Krešimira I. došao je na vladu oko god. 970. i time prestadoše u narodu hrvatskomu nemiri i neredi, koji su toliko godina trajali i bili uzrokom, da se je hrvatska država jako smanjila i da je jako oslabila. Kako je Držislav bio dobrih vladarskih svojstava i pun volje raditi za dobrobit svoga naroda, to bi njegova vladavina sigurno sasvim drukčija bila, da nije sve do smrti svoje imao krvnog neprijatelja u rodjenom bratu svome. Taj se zvao Svetoslav s nadimkom Surinja. Držislav je bio mladji od Svetoslava, nu sigurno je bio bolji junak i inače vrijedniji, te za vladara sposobniji, kad je on, a ne njegov brat Svetoslav, postao kraljem.

Držislav je odmah u početku svoje vlade živio u prijateljstvu s Bizantom. Bizantski car ga je priznao za kralja i dao mu naslov „patricija". Nu prema bugarskomu caru Stjepanu Samuelu nije živio u dobrim odnošajima, jer su Bugari na sve strane opet širili svoju vlast, pokorili njeka srpska plemena i uznemirili južnu Dalmaciju. Kad su njekoji članovi bugarskoga carskoga roda bili prognani, primio ih je gostoljubno Držislav i dao im utočište u kliškom predgradju. Poklonio im je pače zemljišta, da se mogu stalno nastaniti.

God. 980. napali su Mletčani Dubrovčane, te im zaplijenili jednu ladju u vrijednosti od 25.000 dukata. Kralj Držislav nije se ništa uplitao u taj sukob Mletčana s Dubrovčanima, jer su Dubrovčani za posljednjih nemira bili odpali od hrvatskoga kralja, te postali sasvim nezavisni i jer je kralj Držislav živio u dobrim odnošajima s Mletcima. S toga su Dubrovčani tražili zaštite u Carigradu. I doista

posredovanjem bizantskog cara nadoknadiše Mletčani svu štetu Dubrovčanima te sklopiše s njima mir.

Hrvatska je živjela u miru prema drugim državama sve do vremena, kada je u Mletcima postao duždem Petar II. Orseolo. Taj bijaše, i ako još mlad, bistrouman državnik, vješt vojskovodja, a uz to odvažan i pun volje koristiti svojoj otačbini. Već je davno Mletčane bolilo, što su za plovidbu po Jadranskom moru uz hrvatsko primorje morali plaćati danak. Hrvatski su kraljevi svake godine šiljali svoje poslanike u Mletke, da donesu odanle dužni danak. Petar II. Orseolo spremio se je na sve načine, da ukine taj danak i da svojoj domovini priskrbi slobodnu plovidbu po moru. Sretan je bio dužde u izvadjanju svoje osnove, jer su mu upravo sve okolnosti prijale. Najprije je pošao u Carigrad, da si osigura naklonost i savez bizantskog ca'a. U tu svrhu pošlje on u Carigrad poslanike, koji su se caru bizantskomu poklonili u ime mletačke republike. Tamo su uvijek lijepo primili svakoga, koji se je došao pokloniti bizantskoj vlasti. Ti su poslanici bili počašćeni i dobili glasovitu onu zlatnu bullu, kojom se svim mletačkim trgovcima dozvoljava, da posve slobodno plove i trgovinu tjeraju u svim krajevima bizantskog carstva. To je bila neizmjerna blagodat za mletačku republiku. Bizant je time želio steći podpunu odanost i savez Mletaka, koje je trebao u svakom slučaju, kad se je radilo o učvršćenju bizantske vlasti na iztočnoj obali Jadranskog mora. U znak svoje poniznosti poslao je lukavi dužd u Carigrad i svoga sina Ivana, koji je bio ne samo počašćen već i zaručen s Marijom sestrom Romana, kasnijega cara bizantskoga.

Za savezničtvo i pomoć od strane bizantske bio je dužd dakle osiguran. Sada je počeo rovariti u samoj Hrvatskoj. Na sreću njegovu, a na nesreću naroda hrvatskoga, brat kraljev Svetoslav Surinja bijaše već odavna neprijatelj svomu bratu vrebajući na svaku priliku, da mu se osveti. Svetoslav naime bijaše stariji, te je neprestano tvrdio, da njemu pripada kraljevsko prijestolje. Mletački je dužd znao za to neprijateljsko razpoloženje Svetoslavovo prema Držislavu, te se je potajno dogovarao s njime, kako će navaliti na državu hrvatsku. Tako si je dužd našao i

izdajicu naroda hrvatskoga u osobi samoga kraljeva brata.

Kad je Držislav po običaju poslao u Mletke svoje poslanike po danak, odgovori im dužd ovako: „ne će mi se po kakvom god poslaniku poslati danka, već ako poživim, doći ću ga sâm platiti". Sad bijaše jasno, što dužd namjerava. Nu prije nego će početi, pobrinuo se je za još jednu stranku u Hrvatskoj. Latinski naime gradovi u primorju bijahu stari neprijatelji hrvatskom narodu. K ovima je dužd poslao svoje ljude, koji su potajno sve pripravili za dolazak mletačke vojske i za uspjeh mletačke navale.

Da se ne opazi suviše jasno rovarenje duždevo, sastali su se zastupnici tih gradova na dogovor, na kojemu zaključiše, da se pozove mletački dužd, da ih dodje o s l o b o d i t i od „s l a v e n s k e s t r o g o s t i". Sad bijaše već dužd na konju. Nu još je hotio mrežu jače zaplesti, samo da bude sigurniji. On poruči bizantskomu caru zaključak latinskih gradova te ga zamoli, da mu dozvoli, da „u i m e c a r e v o" zaposjedne Dalmaciju. Kako li je mudar bio i kako je znao, čime će opet polaskati caru! Car mu podijeli dozvolu.

Sad se je uzrujala sva republika. Upravo se je po svemu vidjelo, da su se bojali Hrvatske i da su čin, na koji su se spremali, smatrali za nješto izvanredna.

Na samo Spasovo god. 998. ustalo je rano u jutro gotovo cijelo gradjanstvo mletačko. Narod je grnuo prema stolnoj crkvi sv. Petra. Tu su se uz dužda Petra II. Orseola našle sve oblasti, svećenstvo, vojska, mornarica i mnogo naroda. Svečanu službu božju obavio je biskup Dominik. Poslije dovršene službe molio je biskup glasno posebnu molitvu, da bi Bog pomogao Mletčanima pobijediti Hrvate, a narod je molitvu ponavljao. Na to je biskup predao duždu „stijeg pobjede"!

Još isti dan odplovilo je mletačko brodovlje pod vodstvom samoga dužda. Bez ikakove zapreke plovio je dužd uz istarsku obalu i uz otoke do Zadra. Svuda je bio dapače svečano dočekan. Tà bilo je već sve pripravljeno! U Zadru je bila prava slava. Tamo su mu se poklonili zastupnici svih dalmatinskih gradova, a na čelu im biskupi.

Svi položiše zakletvu vjernosti. Grad **Biograd**, koji bijaše hrvatski grad, spremio se najprije na odpor. Nu budući da bijaše posada u gradu gotovo neznatna prema velikoj sili mletačkoj, a dužd se k tomu strašno grozio gradjanima, ako se ne predadu, to je grad klonuo i predao se. Došavši do Trogira doživio dužd ponovno slavlje. Tu ga je dočekao i poklonio mu se brat kralja Držislava **Svetoslav Surinja**. Položivši zakletvu vjernosti preda Svetoslav svoga sina Stjepana duždu za taoca. Svetoslav je imao svoju stranku, s kojom se je poklonio duždu. To je žalostan čas u povjesti hrvatskoj, gdje kralja hrvatskoga izdaje njegov vlastiti brat. Držislav nije mogao poći proti duždu, jer je morao kod kuće ostati, da se brani od izdajstva bratova. Dužd je medjutim dalje išao. Na ozbiljan odpor je naišao kod **Lastova**. Grad Lastovo ne htjede se ni pod koju cijenu predati. Mletčani ga obsjednuše sa sviju strana. Gradjani su se branili na život i smrt. Nu napokon osvojiše Mletčani grad, te ga svega razoriše, a gradjanima pokloniše život.

Na to se je dužd vratio kući. Kod kuće ga dočekaše s neopisivim veseljem i slavljem. On si je nadjenuo naslov „vojvoda Dalmacije". Nu dužd nije na cijeloj vojni svojoj ni malo ulazio u nutarnjost hrvatske države, te se nije gotovo ni dotaknuo čisto hrvatskoga teritorija, već je osvojio samo onu Dalmaciju, koja je formalno pripadala bizantskomu caru i koju je on zaposjeo dozvolom gospodarevom. U samim gradovima nije se poslije ove vojne ustav ni malo promijenio. Dužd je bio zadovoljan, da su mu odsele gradovi njeki danak plaćali i da su uvijek iza imena bizantskoga cara spominjali ime njegovo. Hrvatskomu kralju nisu dakako više danka plaćali ni dalmatinski gradovi, a ni Mletčani. To je bila želja Mletaka. Zato su oni slavili onaj sretni dan, kad je dužd pošao na tu vojnu. Kroz cijeli srednji i novi vijek slavili su Mletčani Spasov dan svake godine. Oni su govorili, da su se Mletci na taj dan zaručili s Jadranskim morem. Za to je svake godine bila na taj *dan velika svečanost* u Mletcima, pri kojoj je dužd bacao *uvijek veliki zlatni* prsten u more u znak, da se republika *zaručuje s Jadranskim* morem.

Hrvati su mnogo izgubili. Hrvatska moć na Jadranskom moru bi skršena, dočim su mletački trgovački interesi bili sada po cijelom moru osigurani. Prije god. 998. bili su Hrvati gospodari na Jadranskom moru, dočim su to od sada postali Mletčani, nu samo pomoću izdajice Svetoslava.

Držislav je odmah po odlazku duždevu nastojao popraviti zlo, koje je stiglo njegovu državu. Mnogi izdajnici bili su kažnjeni, iz Biograda Mletčani otjerani, a grad Spljet se je sâm poslije 2 godine vratio pod vlast hrvatskoga kralja. Duždev sin Oto, koji je u Spljetu namješten bio, bude protjeran, a načelnik spljetski pokori se kralju Držislavu. Kralja je u njegovu nastojanju, da uzpostavi opet prijašnje stanje u Hrvatskoj, podpomagao najviše ban Godemir.

Svetoslav Surinja.

Držislav je umro oko god. 1000. Poslije njega preuzeo je vladu brat njegov i izdajnik Svetoslav. Da nije ni malo obljubljen u narodu bio, vidimo dosta po tomu, što on kao stariji nije bio postao kraljem prije Držislava. On nije bio ni malo samostalan kao vladar. Samo pomoću mletačke vlasti postao je kraljem, a u Mletcima je kao taoc boravio njegov sin Stjepan, zaručen sa kćerju mletačkoga dužda Hicelom. Svetoslav je pod uplivom mletačkim imao u Hrvatskoj pripraviti sve prilike tako, da će što više služiti interesima republike. Nu sve nastojanje nije mu ništa koristilo. Uz svoga bana Vardu ostao je omražen u narodu. Nijedan čin njegove vladavine nije nigdje zabilježen, nijedna uspomena u njegovu vladavinu nije se sačuvala. Mletci nisu postigli svog željenog cilja. Poslije Svetoslava nije postao vladarom njegov sin Stjepan, već Krešimir II. sa svojim bratom Gojslavom.

Krešimir II. i brat mu Gojslav.

God. 1009.—1035.

U Hrvatskoj su se okolnosti jako promijenile. Sin Svetoslava Stjepan nije mogao postati vladarem. Upliv mletački u Hrvatskoj je prestao. Narod nije htio imati za vladara sina izdajnika i mletačkoga vazala Svetoslava. Uz Krešimira se spominje kao suvladar i njegov brat **Gojslav.**

Odmah u početku nastojao je Krešimir da na kopnu i na moru ojača svoju državu. Dalmatinski gradovi došli su opet pod vlast hrvatskoga kralja. Odnošaji su se prema Mletcima u toliko na bolje promijenili, što je umro godine 1009. dužd Petar II. Orseolo, a naslijedio ga njegov sin Otto Orseolo, koji nije ni iz daleka bio nalik na svog otca. I tako su Hrvati opet natrag osvojili, što su im Mletčani bili oduzeli. Nu napokon se ipak i Otto spremi proti Hrvatskoj, i to tek u času, kad je u Bizantu opet bio na vladi silni car Bazilije II. koji je do kraja satro bugarsku državu, te se približio Hrvatskoj. Kad je dakle Hrvatskoj prijetila pogibelj od Bizanta, onda se je ohrabrio i Otto, te pošao god. 1018. s jakim brodovljem proti hrvatskom primorju. Ovaj put je u istinu mletačko brodovlje pobijedilo hrvatsku mornaricu, te su i dalmatinski gradovi otrgnuti od hrvatske vlasti i spali pod mletačku vladu. Hrvatskomu vladaru nije dakle pošlo za rukom uzpostaviti njekadanju vlast hrvatsku na Jadranskom moru.

Krešimir je bio prisiljen sada što brže izmiriti se i s bizantskim carem Bazilijem II. God. 1019. priznao je vrhovničtvo bizantskoga cara, koji je time bio tako uzradovan, da je hrvatskoga kralja počastio naslovom „patricija" i obasuo ga bogatim darovima. Hrvatski se je kralj *u taj mah vrlo* mudro ponio na korist svoje države.

Nu jedan dio hrvatske države ne htjede priznati nad *sobom* vrhovničtva bizantskoga. To bijaše Srijem pod svojim

banom S e r m o m. Taj se je opirao sâm Bizantu. Car Bazilije II. pošlje za to proti njemu Konstantina Diogena, upravitelja bugarske jedne pokrajine. Nu Sermo je imao sâm uza se toliku vojsku, da se nije carski vojvoda usudio na njega vojnom silom udariti. Mjesto toga lukavi se Grk posluži varkom. Lijepom porukom namami ga na sastanak, na kojemu ga onda iznenada ubije. Iza toga provali odmah Diogen s vojskom u Srijem, te prisili udovicu Sermovu, da mu je predala zemlju svoga muža. Nju samu odvede Diogen na to u Carigrad, gdje ju udadoše za njekog velikaša. Srijem je sada (1019.) pao sasvim u bizantsku vlast, te je carskim namjestnikom prvi imenovan Konstantin Diogenes.

Još je jednom doživio Krešimir II. udarac s bizantske strane. Bilo mu je naime žao, što su dalmatinski gradovi opet spali bili pod mletačku vlast, te je vruće želio dobiti ih natrag. Najboljom prilikom za to smatrao je čas, kad je obitelj Orseola iz Mletaka izagnana bila. On dakle podje s dosta jakim brodovljem opet proti primorskim gradovima, te ih poče obsjedati. Nu budući da je Carigrad bio u tijesnom savezu i prijateljstvu s Mletčanima, to pošlje bizantski car, stari Bazilije II., mornaricu proti Krešimiru. Grčki su brodovi sipali na hrvatske brodove takozvanu „grčku vatru" te poraziše hrvatsku mornaricu (1024.). Pripovijeda se, da su Bizantinci tom sgodom zarobili samu hrvatsku kraljicu i kraljevića, te ih odpremili u Carigrad, gdje im nestalo za uvijek traga. Sada su dalmatinski gradovi došli pod bizantskoga cara, u čije ime upravljaše nad njima carski namjestnik — s t r a t e g.

Još se pripovijeda o kralju Krešimiru II. da je svoju kćer zaručio s Mirkom, sinom ugarskoga kralja S t j e p a n a I. S v e t o g a. Nu do ženidbe nije došlo, jer je Mirka u lovu vepar razderao. Stalno je istina, da su Ugarska i Hrvatska sklopile medjusobni savez, da se lakše brane od silno napredujuće njemačke sile.

O bratu njegovu **Gojslavu** nema posebnih historijskih vijesti, iz čega slijedi, da je Krešimir, premda mu je brat Gojslav bio suvladar, ipam sâm upravljao kormilom državnim.

Stjepan I. (Volislav).

God. 1035.–1058.

Poslije smrti Krešimira II. dodje na vladu Stjepan sin Svetoslava Surinje, koji je svoju mladost proživio u Mletcima i naučio se na razkošni život na mletačkom dvoru. Žena mu je bila Hicela, kći duždа Petra II. Orseola. Tamo su mu imali po malo usadjivati načela, po kojima će kašnje kao vladar hrvatski raditi na korist Mletaka. Nu dok je trajala mržnja protiv Mletaka, a osobito proti Orseolima u Mletcima, nije mogao Stjepan doći kući u Hrvatsku. Okolnosti se promijeniše, kad su u Mletcima god. 1026. skinuli s vlade dužda Otona Orseola, te čitavu obitelj Orseola protjerali. Tom prilikom morao je pobjeći i Stjepan, da se spasi. Sada nadje utočišta u Hrvatskoj kod kralja Krešimira II. Kada je ovaj god. 1035. umro, naslijedio ga je Stjepan na prijestolju hrvatskome. Premda u Mletcima odgojen, bijaše on ipak neprijatelj njihov, te je i nastojao, da im se osveti. U tom svom nastojanju našao je saveznika u ugarskom kralju Petru, koji bijaše sin protjeranoga dužda Orseola, a prema tome bližnji rodjak hrvatskome kralju. Tako bijaše savez hrvatsko-ugarski još tjesniji nego li za Krešimira II. Kralj Stjepan nastojao je, da opet natrag dobije dalmatinske gradove, te je neprestano na njih navaljivao, tako da su priznali vlast njegovu. Radi tih gradova trajalo je neprestano trvenje izmedju Hrvatske s jedne strane i Bizanta i Mletčana s druge strane. Mletčani su dozvolom i pomoću Bizanta navalili ponovno na hrvatsko primorje, te osvojili grad Zadar, na što su latinski gradovi morali opet priznati vrhovnu vlast bizantskoga cara. I tako su ti gradovi mijenjali neprestano gospodare. Hrvatski je kralj sve više jačao svoju mornaricu, te se svaki čas upuštao u boj na moru sad s Mletčanima sad s Bizantincima. Stjepan *je umro g.* 1058. a da nije postignuo cilja, za kojim je *težio, da naime* uzpostavi hrvatsku moć na Jadranskom *moru.*

Petar Krešimir Veliki.

God. 1058.—1073.

Kao sin kralja Stjepana uzgojena na duždevu dvoru i Mletčanke Hicele bio je i Petar Krešimir zadojen italskom kulturom. Njegov je otac težio za vrijeme cijele vladavine svoje, da priskrbi opet Hrvatskoj gospodstvo na Jadranskom moru i da sasvim predobije sve dalmatinske gradove. Nu nije uspio u svom nastojanju premda je inače državu ojačao bio. Svome je sinu Petru Krešimiru ostavio Stjepan vrlo okrnjenu hrvatsku državu. Od njekadanje velike Tomislavove države ne spadaju više pod vlast hrvatskoga kralja ove zemlje: Srijem, koji bijaše pod bizantskom vladom, Bosna, koja bijaše postala samostalna banovina, Crvena Hrvatska (Duklja, Travunja i Zahumlje), koja je za vrijeme bana Pribine otrgla se od Bijele Hrvatske. Sjedinivši ove 3 crveno-hrvatske oblasti stvorio je Stjepan Vojslav Dukljansku kraljevinu. Napokon ne spadahu ni svi gradovi dalmatinski pod hrvatskoga kralja.

Čim je Petar Krešimir preuzeo vladu u svoje ruke, odmah se je opazilo, da je Hrvatska dobila opet krepkog i umnog vladara, koji će opet znati dobro ravnati državnim kormilom. Krunisanje svoje obavio je Petar Krešimir svečano. Prisutan je bio i papin poslanik Majnardo. Odmah na početku vlade svoje bacio je pogled na dalmatinske gradove, koje je on mudro znao uz privolu bizantskoga cara a bez opiranja gradova samih sa svojom državom spojiti. On se već god. 1059. piše „Kralj Hrvata i Dalmatinâ". I tako bi Dalmacija nakon tolikih borba za njegovih predšastnika združena s hrvatskom državom bez velike muke za Petra Krešimira. Nu on je i uredio odmah te gradove

tako, da se nisu nikad više mogli odcijepiti od hrvatske države. Njemu je pošlo za rukom zadobiti privrženost samih žitelja tih gradova, a predobio je za se i latinsko svećenstvo, koje bijaše glavnim uzrokom, što su se ti gradovi uvijek odcjepljivali od Hrvatske za prijašnjih vladara. Žiteljstvo je predobio time, što je gradovima pustio gotovo potpunu autonomiju njihovu, te im pače razne povlastice dao. Svećenstvo je latinsko postalo njemu odano od onoga časa, kada se je pokazao spremnim, da ukine slavensko bogoslužje i uvede latinsku liturgiju u svojoj državi.

Spojivši ovako posvema dalmatinske gradove sa svojom državom Petar Krešimir je oduzeo time Carigradu posljednje zemljište, s kojega je dotle na Hrvatsku uplivao. Gradovi su se obvezali Krešimiru davati jedan dio svojih dohodaka i svojim ga brodovima pomagati u slučaju rata. Tako je Petar Krešimir sve čvršće svezao te gradove sa svojom državom i sve više brisao tragove svake druge vlasti u njima. Poslije njekoliko godina nije se više u javnim ispravama tih gradova niti spominjalo ime bizantskoga cara, već samo „kralja hrvatskoga i dalmatinskoga".

Još u početku Krešimirove vlade bio je držan u Spljetu crkveni sabor, na koji su došli svi biskupi iz latinskih i hrvatskih gradova. Tu bijahu i biskupi kninski i biogradski, kojih su biskupije tek nedavno osnovane od Petra Krešimira. Na saboru se je razpravljalo o poboljšanju ćudorednosti svećenstva, te je zaključeno, da se svećenici ne smiju ženiti, a koji već ima ženu, taj ju mora odpustiti. Nadalje zaključiše, da ne smiju svećenici brade nositi, jer koji god nosi bradu, taj ne smije ni ulaziti u crkvu. Za tim se opet udarilo na slavenski jezik u crkvi, što nam dokazuje, da se je od kralja Tomislava slavensko bogoslužje dalje održalo, kad moraju ponovno na saboru nanj udarati. Ponovno bude zaključeno, da se zabranjuje slavenska služba božja u crkvi hrvatskoj. Ove zaključke stali su latinski biskupi svom strogošću izvršivati, te su kratili hrvatskim svećenicima služiti misu, a njeke su crkve dapače zatvorili. Radi toga je nastala čitava pobuna u narodu hrvatskome, i stao se širiti pokret proturomanski. Na čelu pokreta bijaše biskup Sededa, protivnik latinskog jezika, koji

je namještao i redio hrvatske svećenike. Njeki su latinski svećenici pače protjerani. Na to je papa morao poslati posebnoga poslanika u Hrvatsku, da umiri narod. Papinski je poslanik došao u Hrvatsku i rekao, da sada ne koristi protiviti se zaključcima spljetskoga sabora, jer da ih je papa već potvrdio. Narod se je donjekle dao umiriti, ali slavenskog bogoslužja si nije dao oduzeti. Jedina je ta promjena nastala, da se nije više nigdje misa služila po grčkom obredu, već svuda po latinskom, ali jezik je slavenski i nadalje ostao. Papinski je poslanik slijedeće godine 1060. sazvao drugi crkveni sabor u Spljet, na kojem su ponovljeni zaključci sabora od prošle godine. Biskup Sededas bude skinut sa biskupske stolice i zatvoren.

A što je s kraljem Krešimirom? Zar je i on bio od srca pristao uz zaključke crkvenih sabora? Ovaj kralj, koji je imao sasvim hrvatski dvor, na kojemu se je hrvatski govorilo i koji je imao dvorjanike s hrvatskim nazivima: djed, posteljnik, peharnik, vinotoč i t. d. zar je mogao od srca biti protivnik glagolice i slavenskog jezika u crkvi? Za sigurno se znade, da je Petar Krešimir bio posvema narodan čovjek, pravi narodni vladar, nu za to je ipak pristao uz latinski jezik u crkvi! A zašto? Za to, što je njegovim državnim interesima smetalo, što u jednom te istom narodu imade dvije vrsti svećenstva: latinskog i hrvatskog i što se u dva jezika misa služila: u hrvatskom i latinskom. On je znao, da su primorski gradovi dalmatinski upravo radi tih razlika odvraćali se do sada od hrvatstva i da su baš radi toga latinski biskupi stanujući u dalmatinskim gradovima bili uvijek medju protivnicima hrvatskoga naroda. Nu u obzir treba uzeti i ovo: Rimska je stolica baš u to vrijeme nastojala u katoličkoj crkvi po svemu svijetu uvesti jedinstvo i ukinuti sve medjusobne razlike. Odredbama rimske stolice glede crkvenih i vjerskih stvari pokoravali su se onda vladari velikih evropskih država, a Petar Krešimir nije htio izazvati gnjeva rimskoga pape na sebe i na svoj narod. On je želio latinske gradove sasvim za se predobiti, a bilo mu je mnogo stalo do naklonosti rimskoga pape. *Nu kraj svega toga nemamo dokaza, da bi on osobno bio strogo postupao* proti hrvatskomu jeziku u crkvi. Mi

vidimo dapače, da se je i nadalje hrvatsko bogoslužje održalo.

Da ne budu sijela biskupija u Hrvatskoj gotovo u samim latinskim gradovima, to je Petar Krešimir osnovao 3 nove biskupije u hrvatskim gradovima i to: u Biogradu na moru, zatim u Kninu i u Ninu, koja bi samo uzpostavljena. Kninskoj biskupiji bi sva zemlja prema sjeveru do Drave podčinjena, te je u Posavini zamijenila njekadanju sisačku biskupiju, a biskupu nadjenuto je ime „hrvatskoga biskupa" (chroatensis, Chroatiae episcopus") i povjerena mu odlična služba dvorskoga kancelara. On je svuda slijedio vladara svoga.

Osim te hrvatske biskupije osnovao je Petar Krešimir i mnogo samostana, koji bijahu čisto hrvatski i u kojima se je gojio jezik hrvatski i njegovala knjiga hrvatska. Ovaj je kralj u opće bio vrlo djelatan, te se je mnogo brinuo i za crkvene i za svjetovne stvari u svojoj državi. On je bio dobar diplomata, te je mirnim putem znao više postići, nego li mnogi vladari hrvatski prije njega kraj svih borba svojih. Nu želeći svoju vlast prema jugu protegnuti morao je ipak i on upotrebiti silu. Tako je zauzeo oblast Neretvu, te ju pridružio svojoj državi uz više obližnjih otoka (Brač, Hvar, Vis, Korčula). Njekadanja neretavska župa makarska prozvana bi kašnje morska, te se u njoj spominje poseban morski župan Rusin. Osim Neretve pripojio je još svojoj državi Srijem i Bosnu. Tako je on opet vladao onolikom državom, kolikom je vladao i prvi hrvatski kralj Tomislav. Zato je on god. 1069. izdavajući u svom kraljevskom dvoru u Ninu u prisutnosti župana, knezova, banova, biskupa zadarskoga i gotovo sviju dvorjanika svojih darovnicu samostanu sv. Krševana u Zadru naročito rekao: „... pošto je svemogući Bog naše kraljevstvo na kopnu i na moru razprostranio . . . darivamo . . . tebi blaženi Krševane . . . naš vlastiti (kraljevski) otok, koji se prostire u našem dalmatinskom moru, a zove se Maon, . . . uz privolu i na molbe velmoža čitavoga kraljevstva našega". U toj darovnici zove sebe Petar *Krešimir:* „*Ja* Krešimir, upravljajući Božjom milošću *Hrvatskom i* Dalmacijom, i kraljujući iza djeda svoga bla-

žene uspomene kralja Krešimira i oca svoga kralja Stjepana . . ." Iz cijele se darovnice vidi ponos, koji kralj u sebi osjeća i svijest, da je samostalan vladar nad velikom državom.

Kod svojih je podanika Petar Krešimir uživao veliki ugled. U Posavskoj Hrvatskoj, kojoj je opet počela biti opasnom susjedna Ugarska, namjestio je za bana Dimitriju Zvonimira, muža odriješita i odlučne volje. Taj Zvonimir bio je stupio u prijateljske sveze sa ugarskom vladajućom kućom te je toliki ugled stekao, da je dapače za ženu dobio Jelenu, kćer ugarsk. kralja Bele. Nu prije, nego će tu ženidbu sklopiti, pitao je za dozvolu kralja Petra Krešimira. Prolazeći pako kralj kraj kuće svog sokolara Aprića svrati se k ovomu sa ženom i družbom svojom i ostade kod njega cijeli dan. Aprić, koji je iskreno ljubio kralja svoga, bio je sav sretan, te je pogostio i počastio svoga kralja i darovao mu najljepšega konja i najboljega momka svoga, a kraljici najvještiju robinjicu.

Zadnje godine svoga života proživio je u podpunom miru. S nikoje strane nije trebao braniti svoje države, jer je na sve strane bila osigurana od neprijatelja. On je podpunim pravom prozvan Velikim. Jedina ga je briga mučila radi nasljedstva. Djeca su mu sva pomrla, a ban Zvonimir postajao svaki dan silniji, te se je bojao, da će iza smrti njegove biti u kraljevstvu nemira i svadje radi prijestolja, što bi moglo naškoditi državi, koju je on tolikim trudom i nastojanjem učinio velikom i jakom. S toga on još za života učini svojim suvladarem sinovca svoga Stjepana, označiv ga time za nasljednika.

Umro je Petar Krešimir god. 1073. Svečano je bio sahranjen na Kliškom polju u crkvi sv. Stjepana, gdje su već počivale kosti predja njegovih.

S l a v i ć.

God. 1073.—1075.

Petra Krešimira imao je naslijediti S t j e p a n njegov sinovac, ali ga nije naslijedio. U svojoj listini od god. 1078. veli Stjepan, da se je radi bolesti odrekao svih časti i povukao u samostan sv. Stjepana, da tamo u pokori i molitvi dočeka smrt. Nu možda su ga i političke prilike u Hrvatskoj natjerale na to, da je otišao u samostan.

U Hrvatskoj je u to doba bilo više stranaka. Sa vladom Petra Krešimira nisu bili zadovoljni oni, koji bijahu protivnici latinskoga jezika, a pristaše hrvatskog jezika u crkvi. Ta je stranka htjela za kralja S l a v i ć a, župana iz plemena Svačić. Njeki misle, da je bio zet kralja Petra Krešimira, jer mu je žena bila **Neda**, koja da je bila kći Krešimirova. Druga stranka htjede za kralja bana Dimitriju Zvonimira, kojega su osobito njegovi ugarski rodjaci podupirali. Treća stranka napokon htjede da bude kraljem po Petru Krešimiru odredjeni njegov sinovac S t j e p a n. Nu taj ode u samostan, a od one druge dvojice prevlada S l a v i ć. Nu tim ne samo da nije u državi nastao mir, nego sada su tek nastale smutnje. Protivnici bijahu mu papa, žitelji latinskih gradova, latinsko svećenstvo i Zvonimir sa cijelom svojom već dosta velikom strankom. Kraj takovih protivnika težko je bilo Slaviću, premda je većina naroda hrvatskoga uz njega bila. Latinska stranka, na čelu joj primorski gradovi latinski, pozva u pomoć proti Slaviću iz južne Italije Normane, vjerne privrženike i miljenike pape Grgura VII. Normani su došli pod svojim knezom Amikom II. Slavić podje proti njima, nu Normani ga na nesreću njegovu uhvatiše, zarobiše i odvedoše preko mora, gdje mu je nestalo traga. Tako se je latinska stranka oslobodila svoga protivnika, nu Hrvatska ostade ovako opet bez kralja god. 1075.

Dimitrija Zvonimir.

God. 1076.–1088.

Kako je nestalo Slavića, sve se je uzkomešalo u Hrvatskoj. Najviše su se uzbunili latinski primorski gradovi. Oni su želili, da bi kraljem svakako postao čovjek, koji je jednakih misli sa Petrom Krešimirom, te kao on odan rimskome papi i latinskome jeziku. Bio je onda na rimskoj stolici papa Grgur VII. najglasovitiji papa sviju vremena. Taj je želio po strogo kršćanskom duhu urediti ne samo crkvu, već i sve države. U tu svrhu nastojao je uvijek predobiti za svoje velike misli i narode i vladare. Nastojao je po svom svećenstvu u svakoj državi zadobiti stranku, koja će se brinuti za ostvarenje njegovih misli u njoj. U Hrvatskoj je takodjer papa želio dobiti za vladara čovjeka njemu odana. Ban Zvonimir je pristajao na sve zahtjeve i želje papine. U Hrvatskoj je boravio poseban papinski poslanik, sipontski biskup Gerardo, koji je u Zvonimiru vidio čovjeka, koji bi bio sasvim prikladan za vladara hrvatskoga prema papinim intencijama. S toga se on pobrinu, da predobije za Zvonimira i narod i latinske gradove u Hrvatskoj. I tako bude doista Zvonimir gotovo jednoglasno od svega naroda i od Latina izabran za kralja Hrvatske i Dalmacije god. 1076. Odmah bude sve pripravljeno za što svečanije krunisanje Zvonimirovo. Papa je poslao posebnoga izaslanika opata rimskoga G e b i z o n a, koji će u njegovo ime Zvonimira okruniti i pomazati za kralja. Za krunisanje bi odredjen dan 8. listopada 1076. a sam čin krunidbeni imao se obaviti u crkvi sv. Petra na solinskom polju. K svečanosti je došao mnogobrojan narod sa sviju krajeva. Došli su malo ne svi biskupi hrvatski sa nadbiskupom Lovrincem. Bijahu

opet sabrani svi banovi, župani i drugi velikaši i častnici kraljevi. Opat Gebizon čitao je misu i poslije nje okrenu se k narodu i proglasi, da je Zvonimir složnim izborom naroda i privolom svećenstva izabran za kralja Hrvatske i Dalmacije. Zatim predade u papino ime Zvonimiru znakove kraljevske časti: žezlo, mač i zastavu. Napokon stavi mu na glavu hrvatsku krunu. Kleknuvši kralj pred papina poslanika položi prisegu vjernosti prema rimskoj stolici. Riječi te vrlo važne zavjernice sačuvale su nam se do danas. Zavjernica glasi ovako:

„Ja Dimitrija koji se i Zvonimir zovem, po milosti božjoj kralj Hrvatske i Dalmacije, od tebe gospodine Gebizone, poslanika apoštolske stolice po gospodinu papi našemu Grguru ovlaštenog, u solinskoj crkvi sv. Petra složnim izborom čitavog svećenstva i naroda za kralja Hrvata i Dalmatinca zastavom, mačem, žezlom i krunom okrunjen sam i ustoličen. Obvezujem se, obričem i obećajem tebi, da ću nepromijenjeno vršiti sve, što mi tvoja svetost naložila bude. U svemu i svačemu uzčuvat ću vjeru apoštolskoj stolici i neopozivno ću braniti, što su u ovoj kraljevini apoštolska stolica i poslanici njezini odredili i što će još odrediti. Gojit ću pravdu, branit ću crkve, i brinuti ću se za prvijence, za desetinu i za sve što crkvi pripada. Nastojati ću oko življenja biskupa, svećenika, djakona i poddjakona, da čisto i dostojno žive; štititi ću siromake, udove i sirodčad; priječiti ću nedopuštene brakove izmedju rodjaka, ustanovit ću zakonito vjenčanje prstenovanjem i blagoslovom svećeničkim, a ustanovljeno ne ću pustiti da se razriješi. Protiviti ću se prodaji ljudi, te ću se s Božjom pomoću pokazati pravedan u svem, što je pravo. Uza to odredjujem po savjetu svīju mojih velmoža, da se svake godine na uzkrs plati sv. Petru iz kraljevske blagajne d a n a k od dvije sto bizantskih dukata, te želim i nalažem, da ovo čine i moji nasljednici. Osim toga poklanjam, prepuštam i potvrdjujem apoštolskoj stolici samostan sv. Gregorija, koji se zove Vrana, i sve blago, što ga ima: naime srebreni kovčeg, u kojem je sv. tijelo blaženoga Gregorija, zatim dva križa, kalež i patenu, dvije zlatne krune draguljima obložene, evangjelje u srebro vezano; napokon još

pokretna i nepokretna dobra (samostana), da bude taj samostan za uvijek svratište poslanika sv. Petra i posve u vlasti njihovoj. Pošto je dalje Bogu služiti isto, što i kraljevati, predajem se i preporučam u tvoje ruke mjesto u ruke sv. Petra i našega gospodara pape Gregorija i njegovih nasljednika; i ovu zavjernicu potvrdjujem prisegom. Ja dakle Dimitrija Zvonimir, po milosti božjoj darom apoštolske stolice kralj, biti ću od ovoga časa uvijek vjeran sv. Petru i mojemu gospodaru Gregoriju i zakonitim mu nasljednicima, ne ću sudjelovati ni riječju ni činom, da budi on ili budući pape iza njega ili poslanici njihovi život ili uda izgube, ili da budu zarobljeni; a savjet, koji bi mi povjerili, ne ću nikome na njihovu štetu odkriti. Kraljevstvo pak, koje mi se predaje po tvojoj ruci, opate Gebizone, uzdržati ću vjerno, te ga ne ću nikako odvratiti od apoštolske stolice. Gospodara mojega papu Gregorija i njegove nasljednike, a i poslanike papinske, ako dodju u moju oblast, primat ću častno, i čestito ću s njima postupati, i tako ih odpraviti, te odkle god bi me zvali, služit ću im bez krzmanja, koliko ću moći. Tako mi Bog pomogao!“

Time bi svečanost krunidbena završena. Iz ove znamenite zavjernice, koja je imala velike posljedice za Hrvatsku, razabire se jasno, kakove su želje bile ondašnjega pape Grgura VII. On je sve kraljeve želio učiniti svojim podanicima. Nu politika toga pape dobro je došla malim narodima, jer ih je štitila od nasilja i nepravdâ od strane velikih naroda. Osobito su balkanski narodi uvijek rado tražili okrilja u rimskoga pape proti bizantskoj prevlasti.

Poslije krunidbene svečanosti slijedio je narodni sabor, koji je trajao više dana i na kojemu su se imale urediti mnoge stvari. Osobito je to važno, da su se na tom saboru sve stranke izmirile. Sada bi bio Zvonimir sretno vladao državom svojom pod okriljem papinskim, da nije živio u doba, u koje pada najživlja borba izmedju crkvene i svjetovne vlasti. U toj borbi imali su na strani papinoj sudjelovati svi njegovi vjerni vladari. Zvonimir, koji se bijaše učinio dobrovoljno podanikom papinim, imao je takodjer u toj borbi sudjelovati. Borbu proti Grguru vodio je njemački car Henrik IV. Za vrijeme te borbe posluži jedno vrijeme

sreća njemačkomu caru, te on svlada papine pristaše u Njemačkoj i podje ravno prema Italiji proti papi. U taj čas pošli su hrvatski kralj Zvonimir i njegov šurjak, ugarski kralj Ladislav sa svojim vojskama proti koruškomu vojvodi Leopoldu 1082. Dva puta bio je sretan Zvonimir, te je pobjedio čete Leopoldove, nu kad je treći put provalio u Korušku, bude strašno poražen, na što navališe Nijemci na samu Hrvatsku, koju i oplijeniše. U Hrvatskoj je radi toga nastalo nezadovoljstvo, koje je ali Zvonimir naskoro odstranio.

Ako je Zvonimir papu branio, to je i papa bio spreman njega braniti. Još god. 1079. dignuo se nanj njeki župan V e s e l i n. Čuvši za to papa, pošlje pismo Veselinu, u kojemu ga opominje, da nipošto ne ustaje proti pomazanom kralju Zvonimiru, jer će ga inače on prokleti. „Ako li — veli u listu papa — možda kažeš, da imaš što proti njemu, valja ti od nas izprositi presudu i radje čekati pravicu, nego li da se oružaš na njega i uvrijediš apoštolsku stolicu".

Iza onoga poraza svoga u Koruškoj nije Zvonimir ni s kim ratovao. Hrvatski je narod uvijek rado živio u miru. Nu ni Zvonimir nije rado ratovao. Sada je nastalo doba mira u Hrvatskoj. Kralj je iznutra uredjivao svoju državu i brinuo se za blagostanje narodno. God. 1083. piše Zvonimir: „da po osobitoj milosti božjoj m i r i t i š i n a s v a g d j e u m o j e m k r a l j e v s t v u v l a d a". Stari pako hrvatski ljetopisac veli: „I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jer biše puna i urešena svakoga dobra i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi, da ga izji bogati, i nejaki da mu vazme jaki, ni sluga, da mu učini nepravo gospodin . . . I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudih i na konjih, ner inada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom razkošom, ni se koga bojaše, ni jim nitkore mogaše nauditi, razmi gnjiv gospodina Boga — — —". Iz toga se vidi kako je u istinu morao Zvonimir biti pravedan i dobar prema svojim podanicima i kako je volio mir. Bez sumnje je nanj najvećma uplivao nadbiskup L o v r o s kojim se je Zvonimir mnogo družio i često se *posavjetovao*. Njega zove Zvonimir „svojim duhovnim otcem".

Kad su Normani započeli strašni rat proti Bizantu god. 1082. pod Robertom Guiscardom, pomagali su ih kao saveznici i hrvatski mornari. Bizantu, koji su Normani upravo osvojiti željeli, pritekli su u pomoć s jakim brodovljem Mletčani, vjerni saveznici njegovi. Medju hrvatskim brodovima bijaše ih vrlo mnogo iz latinskih gradova: Zadra, Spljeta i Trogira. Mletačko-bizantsko brodovlje bijaše tri puta razbito od normansko-hrvatskoga i Bog bi znao, što se ne bi sve bilo dogodilo s Carigradom, da nije Roberto Guiscard umro 17. srpnja 1085. Mletčani bijahu ljutiti na Hrvate, što su pomagali Normane, te im se htjedoše osvetiti. Zato zamoliše bizantskog cara Alexija, da im ustupi svoje pravo na Dalmaciju! Kukavno bijaše to pravo, kad se ni ime bizantskog cara nije više u ispravama dalmatinskih gradova spominjalo. Isto tako zlo bi prošli sada Mletčani, da dodju možda osvajati te gradove, jer su oni sada potpuno zadovoljni sa hrvatskim kraljem, kojemu su odani i gradjanstvo i svećenstvo njihovo. Zvonimir bijaše za njih upravo onakov kralj, kakova su si željeli. On je bio veliki pristaša latinskog svećenstva i svih običaja i kulture zapadne Evrope. Na njegovom dvoru su sve više prevladali zapadni običaji. Mjesto njekadanjih hrvatskih naziva njegovih dvorjanika Zvonimir je sve više uvadjao latinske nazive. Na njegovu se dvoru nije govorilo onako hrvatski kao na dvoru Petra Krešimira. Dirnuo je pače u stare hrvatske uredbe, te je često mimoišao časti županske i mjesto župana nalazimo nazive c o m e s. Isto tako je počeo dijeliti plemstvo na barones, primates, comites. Bansku čast je jako smanjio, a uveo novu čast kraljevog namjestnika (vikara). Kao takov se spominje P r i b i m i r.

Narod je hrvatski po malo počeo biti nezadovoljan sa Zvonimirovom nenarodnom politikom. To nezadovoljstvo je provalilo, kad je Zvonimir opet pozivao narod na vojnu. U tu svrhu bijaše narodni sabor na Kosovu polju. Kad je Zvonimir stao nagovarati župane i druge velikaše na sabiranje vojske, počeše ovi glasno prosvjevovati proti tomu, jer da se ne će ići opet tući za druge. I doista pod Zvonimirovom vladom borili su se Hrvati samo za druge. Narod se je počeo buniti, a iz bune porodila se prava bitka iz-

medju latinske Zvonimiru odane i hrvatske narodne stranke. U toj bitci poginuo je i kralj Zvonimir (1088.) ne ostaviv za sobom djece, već samo udovicu Jelenu. Sin njegov Radovan, koji se u nekim listinama nalazi potpisan, umro je već mnogo prije otca.

Sada ostade opet Hrvatska bez vladara, a u zemlji zavlada opet nemir i nered. Opet bijaše više stranaka. Velikaši hrvatski natjecahu se medju sobom za krunu hrvatsku, te je jedan radio proti drugomu. Zemlja hrvatska tužne je doživjela dane, gdje su svi htjeli zapovijedati, a nitko slušati. Napokon se složiše, te potražiše još posljednjega potomka hrvatskih kraljeva. To bijaše **Stjepan**, onaj sinovac Petra Krešimira, koji je radi bolesti bio pošao u samostan još pred 15 godina. Njega bolestna izvukoše iz mrtvih samostanskih zidina, te ga posadiše na prijestolje, da umiri zemlju. Bilo to god. 1089. Kao kralj nosi u povjesti ime Stjepan II.

Stjepan II.

God. 1089.—1091.

Zvonimir je postao vladarem hrvatskim, pošto ga je narodna skupština za to izabrala. Stjepan II. je zasjeo na prijestolje bez izbora, jer on je bio kraljevskoga roda, te mu je po pravu nasljedstva pripadala kruna. Za to on i veli sâm o sebi: „Pošto sam ja (Stjepan, kralj Hrvata i Dalmatinaca) po milosti Božjoj uz pohvalbu svega plemstva Hrvatske i Dalmacije častno uzvišen na kraljevskom prijestolju otaca, djedova i pradjedova . . ." Njega su svi priznali za kralja i poklonili mu se i plemići i svećenici. U zemlji je nastao opet mir. Kako je bio pobožan, to je i on darivao samostane, a osobito je nadario samostan sv. Stjepana. O tome on sâm veli ovo: „Jer carstva i kraljevstva ovoga svijeta prolaze u vremenu, kao što se razpline dim u uzduhu, a što se čini za ljubav božju u bolje se obraća . . . to ja . . . za vječna vremena darujem opatu samostana sv. Stjepana Teodoru svoje kraljevsko imanje u Radonji („Raduna") . . . Ne smijem a da ne spomenem — ne bez stida, da to nije samo dar, nego upravo isplata jednoga duga; jer kad sam trebovao, od božjih sam slugu rečenoga samostana primio više nego sto zlatnih solida, uz pogodbu da se dostojno naplate, a toga ja do sada nisam mogao izvršiti".

O Stjepanu II. se znade, da je prisustvovao pokrajinskom crkvenom saboru sa više svojih velikaša.

Žalibože da je taj mir u državi trajao samo 2 godine, jer je kralj, kako je bio teško bolestan, već nakon 2 godine umro g. 1091. S njim je lego u grob posljednji potomak hrvatske dinastije Krešimirovića.

Petar Svačić.

God. 1091.—1102.

Po smrti Stjepanovoj zavladali su u Hrvatskoj takovi nemiri i takova nesloga, da je to žalostno doba još dugo narodu u pameti ostalo. Toma arcidjakon piše o tome: „Pošto je sav kraljevski rod izumro, nije bilo više nikoga, koji bi imao u hrvatskom kraljevstvu zakonito naslijediti. Počne dakle medju svim velikašima kraljevstva nastajati velika nesloga. Raztrgani na stranke, sad si je ovaj a sad onaj iz puke pohlepe za vladanjem prisvajao vladavinu zemlje, nastaše nebrojene otimačine, pljačkanja, umorstva i legla svih opačina, jer nije prestajao dnevice jedan drugoga progoniti, napadati i ubijati. Bijaše u to vrijeme jedan hrvatski velikaš, kojega su njegovi drugovi i suplemenici progonili mnogim uvredama i mnogim štetama, pak ne nadajući se, da bi se inače mogao toliku zlu oprijeti, ode u Ungariju. Tamo stupi pred kralja Ladislava (brata hrvatske kraljice Jelene Lijepe), te ga stade nagovarati i putiti, da dodje osvojiti kraljevinu Hrvatsku, i pokoriti ju svome gospodstvu, uvjeravajući ga pouzdano, da bi to mogao lako izvesti, pošto je kraljevstvo izpražnjeno i ostalo bez zaštite kraljevske moći". S tim u savezu piše ugarski jedan ljetopisac: „Zvonimirova supruga (Lepa), setra kralja Ladislava, progonjena mnogim nepravdama od neprijateljâ svoga pokojnoga muža, zaiska u ime Isusa Krista pomoć od svoga brata, kralja Ladislava".

Iz toga se vidi, da su u Hrvatskoj bila burna vremena i da je ugarski kralj Ladislav imao svoju stranku. Nu jača je bila ona stranka, koja je htjela za kralja domaćega sina, koji se je već u više prigoda iztaknuo bio, dok je još banom bio. To je bio **Petar** od plemena **Svačić**.

Postavši on kraljem nastanio se odmah u Kninu, koji *mu bijaše prijestolnicom*.

Kraj svega nastojanja, da umiri ostale velikaše kraljevstva svoga, nije mu to pošlo za rukom. Stranka Ladislavova nije mirovala, već sveudilj zvala njega da dodje. Nema sumnje, da je na čelu te stranke bila udovica Zvonimirova, poznata u narodu hrvatskome pod imenom Lepa. Inače je imao u narodu samome vrlo malo pristaša svojih. Ladislav je odlučio bio poći u Hrvatsku tvrdeći da mu kao najbližemu rodjaku bivšega kralja Zvonimira pripada pravo na prijestolje. Ipak se nije ni sâm u to pravo mnogo pouzdao, jer je prije sabrao veliku vojsku i s njom prešao preko rijeke Drave u Hrvatsku blizu mjesta Vaške (na istoku Virovitice). Zemlju izmedju Drave i Save zauzeo je bez potežkoće. Hrvati bijahu nesložni medju sobom, te se je svako pleme posebno borilo na svoju ruku s Ladislavom. Izmedju Drave i Save bijaše Hrvatska vrlo slabo naseljena, za to je i mogao napredovati Ladislav. Nu čim je došao do gorovitih predjela, imao je mnogo žešće okršaje s hrvatskim plemenima. Svaki je neprijatelj hrvatski do onda nastradao bio u onim sjevernim krajevima Bijele Hrvatske. Ni Ladislavu nije bilo moguće tamo se protući. Vojska mu je ginula od mišica hrvatskih. Kad je Ladislavu tako mučno bilo na početku Bijele Hrvatske, gdje se je svako pleme posebno proti njemu borilo, što bi tek onda bilo, da su sva plemena složna bila i sastavila vojsku! Nu u to stignu Ladislavu glasovi, da su u Ugarsku provalili Kumani i Pečenezi. Radi toga se je morao naglo vratiti u Ugarsku.

S onim dijelom Hrvatske, koji je osvojio izmedju Drave i Save, nije postupao kako se obično postupa s osvojenom zemljom. On nije te Hrvatske sjedinio sa svojom kraljevinom, već je u njoj kao u posebnoj državi postavio za k r a l j a svoga sinovca **Alma.** Da što prije ne samo politički, već i u crkvi odcijepi osvojenu Posavsku Hrvatsku od Bijele Hrvatske, koja bijaše još slobodna sa svojim kraljem Petrom Svačićem u Kninu, to je Ladislav utemeljio u Z a g r e b u novu biskupiju, koju je podvrgnuo kaločkomu nadbiskupu otrgnuvši ju od kninskoga biskupa i spljetskoga nadbiskupa. Prvi je biskup bio po narodnosti Čeh, a zvao se D u h. Došao je u Zagreb 1093.

U to se ali Hrvati opet po malo osvijestiše i složiše.

Narod je ustao na noge, da protjera tudjinca vladara. U istinu početkom god. 1095. Almo morade pobjeći iz Hrvatske natrag u Ugarsku. Tamo je postao kraljem stariji mu brat Koloman. Za izgubljenu Hrvatsku dade mu brat neku kneževinu u Ugarskoj, da njome upravlja. Nu ni Almu, ni Kolomanu nije palo na pamet, da idu ponovno osvajati Hrvatsku. Tako je opet Hrvatska bila ujedinjena od Drave do Neretve. Medjutim se ali odmetnuše od Hrvatske dalmatinski gradovi, koji ne htjedoše Petra Svačića priznati za svoga kralja. Mletački dužd Vitalo Michieli poslao je poslanstvo u gradove pozivajući ih, da opet prime pokroviteljstvo mletačko. Gradovi to i učiniše prisegnuvši duždu vjernost i obečavši posebnim zavjernicama, da će obćinu mletačku svojim brodovljem podpomagati. I tako se ti prevrtljivi gradovi opet iznevjeriše Hrvatima.

U Ugarskoj je god. 1101. kralj Koloman počeo opet snovati o tome, kako bi došao do Hrvatske. Najprije je u tu svrhu sklopio savez s mletačkim duždom Vitalom Michielom. Oni sklopiše pismeni ugovor, u kojemu Koloman nazivlje dužda „vojvodom mletačkim, dalmatinskim i hrvatskim“! Premda nije tako mislio, kako je u ugovoru naveo, ipak je pokazao Koloman, da je mudriji bio od dužda. Koloman je praznim frazama predobio za se kao saveznika dužda.

Sada je počeo svoju osnovu izvadjati. God. 1102 skupi on vojsku i podje prema Hrvatskoj. Nu došavši do Drave nadje Hrvate složne i spremne na odpor. Znao je već dobro Koloman, kakovi su Hrvati uvijek bili prema neprijateljima svojima. Znao je on, da su Hrvati, kad su se složno borili, i najljućeg dušmanina nadvladali. Bojao se je on silom provaliti, jer ako bude pobijedjen, onda je za uvijek sve izgubio. S toga — mudar kako je bio — smisli drugu osnovu. On pošlje k Hrvatima poslanike, te im poruči, da želi s njima kao prijatelj njihov govoriti. On da želi biti njihov kralj i ništa drugo. Hrvati da će i dalje ostati slobodni kako su i do sada bili, samo će njega priznati za svoga kralja. On i onako ima pravo na hrvatsko prijestolje kao bližnji rodjak kraljice Jelene. Zašto dakle da se krv

prolijeva, kad mogu mirnim putem doći do kralja, koji će se za njih brinuti, i t. d.

Koga je ikad bilo lakše od Slavena predobiti sladkim riječima? Kako su Hrvati bili i onako svi na okupu pod oružjem, to se sastadoše u sabor, da odluče, što da se uradi. Oni zaključiše, da se zaista prihvati Kolomanov predlog, a Petar Svačić da prestane biti kraljem, kad ga i onako ne će svi da priznadu, uslijed čega su smutnje u zemlji. Na to poslaše Hrvati od 12 plemena svojih starješine u tabor Kolomanov, da u ime naroda hrvatskoga s njime sklope ugovor. To bijahu slijedeći župani: župan Juraj od plemena Kačića, župan Ugrin od plemena Kukara, župan Mrmonja od plemena Šubića, župan Pribislav od plemena Čudomirića, župan Jurina od plemena Svačića, župan Petar od plemena Mogorovića, župan Pavao od plemena Gušića, župan Martin od plemena Karinjana i Lapčana, župan Pribislav od plemena Lasničića, župan Ivan od plemena Jamometića i župan Mironja od plemena Tugomerića. Došavši ovi u tabor Kolomanov ugledaše u osobi kralja Kolomana pravu grdobu ljudsku: bio je ćorav i razrok, grbav, rutav i hrom i k tomu jecav. Ugledavši hrvatske poslanike lijepo ih primi, te se izljubi s njima. Nakon duljega razpravljanja sklopiše pismeni ugovor, kojega sačuvani odlomak glasi:

„Svaki će Hrvat mirno svoje uživati, nit će morati ikoje „pleme hrvatsko ili njegovi ljudi ugarskomu kralju porez „plaćati; nego samo kad bi tko provalio u njegovu kra- „ljevinu, dužni će biti ako kralj po njih pošlje, priteći „mu u pomoć, svako pleme najmanje sa 10 naoružanih „konjanika, i do rijeke Drave o svom trošku, a preko „Drave u Ugarsku o kraljevu trošku, te će morati ondje „ostati doklegod rat potraje. Ovo bje ugovoreno godine „spasenja 1102.“ Osim ovih točaka sigurno je još mnogo toga ugovoreno, što možemo zaključiti po dogadjajima, koji su slijedili. Sigurno je bilo ugovoreno, da se mora za hrvatskoga kralja posebno hrvatskom krunom okruniti u kraljevskom hrvatskom gradu Biogradu na moru. I doista Koloman podje prema moru. Nu tu bijaše još Petar Svačić, koji nije nipošto hotio tudjinca priznati za hrvatskoga kralja.

Sabravši sve svoje pristaše, odluči dočekati Kolomana, te mu zakrčiti put u Bijelu Hrvatsku. Kod gore, koja se još danas zove P e t r o v a G o r a (na jugoiztoku grada Karlovca), zametnula se krvava bitka, u kojoj se je **Petar Svačić** kao p o s l j e d n j i h r v a t s k i n a r o d n i v l a d a r borio za slobodu hrvatskoga naroda i za nju sa hrvatskim stijegom u ruci svoj život izgubio.

Narod je hrvatski u imenu Petrove Gore ovjekovječio uspomenu na smrt svog posljednjeg narodnog vladara.

* * *

Poslije toga je Koloman uz neprestane manje okršaje pošao prema gradu Biogradu na moru. Tamo ga u prisutnosti hrvatskih i ugarskih velikaša okruniše za hrvatskoga kralja hrvatskom krunom, kojom bijahu prije krunisani hrvatski kraljevi od Tomislava do Stjepana II.

Koloman i njegovi nasljednici imali su od sada dvije države: kraljevinu Ugarsku i kraljevinu Hrvatsku. Koloman se je tekar od časa, kada je bio okrunjen hrvatskom krunom u Hrvatskoj potpisivao „k r a l j U g a r s k e, H r v a t s k e i D a l m a c i j e". I Kolomanovi nasljednici dolazili su u Hrvatsku krunisati se za hrvatskoga kralja. Hrvatska je bila od sada u kraljevoj osobi svezana s Ugarskom, nu inače je i nadalje ostala i smatrala se posebnom državom.

Vrela i literatura.

1. Rački. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Izdala akademija u Zagrebu 1877. Str. XXXV+544. — **2. Kukuljević:** Codex diplomaticus I. Zagreb. 1879. — **3. Kukuljević:** Jura Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. Pars I. Zagreb 1862. str. 1.—24. — **4. Lucić** Ivan. De regno Dalmatiae et Chroatiae. Amstelodami 1667. Folio str. 1.—110 — **5. Popa Dukljanina** ljetopis . . . izdao dr. I. Črnčić. Kraljevica 1874. str. XXVI+59. — **6. Tomasich:** Chronicon breve Regni Chroatiae. Izdao Kukuljević u Arkiv za povjestnicu jugosl. sv. IX. Zagrb. 1868. str. 3.—34. — **7. Restii** Junii Chronica Ragusina. Izdala jugsl. akad. u Monumenta spectantia hist. Slav. mer. sv. XXV. — **8.** Anonymni rukopis u knjižnici knezova **Fanfogna-Garagnin** u Trogiru (vidi o tom Rački Rad XXVI. str. 172.—174. i Bulić Vjestnik hrv. ark. dr. 1901. str. 223.—225.). — **9.** Annales ragusini **Anonymi** item Nicolai de **Ragnina.** Izdala jugosl. akad. Zagrb. 1883. u Monumenta spect hist. Slav mer. sv. XIV. — **10. Thomas Archidiaconus.** Historia salonitana. Priredio Rački. Izdala akademija. Zagrb. 1894. str. 1.—225. **11. Farlatty:** Illyricum sacrum Tom. I.—V. Venetiis 1751. **12. Rački.** Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povjest srednjega vijeka. Izašlo u književniku" sv. I. i II. Zagrb. 1864. 1865. — **13. Bulić.** Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne hrvatske dinastije. Izdala akademija. Zagrb. 1888. str. 46+XVIII tablica. Navedena na str. 45.—46. obilna literatura potrebna za izučavanje arheologije, umjetnosti i povjesti sredovječne do 12. vijeka. Referat o toj knjizi napisali Rački u Viencu 1889. str. 88.—91. i Fr. Radić u Viestniku hrv. arh. dr. god. XI. str. 50.—55.; 82.-85.; 115.—119. i god. XII. str. 12.—24.; 45.—53.; 90.—95.; 122.—134. — **14. Rački** Scriptores rerum chroaticarum pred XII. stoljećem. „Rad" LI. str. 140.—208. — **15. Rački.** Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine

narodne dinastije. „Rad" XXXV. str. 1.—49. — **16. Rački.** Stari prepisi hrvatskih isprava do XII. vieka prema maticam. „Rad" XXXVI. str. 135.—165. — **17. Rački.** Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih. „Rad" XXVI. str. 153.—188. — **18. Rački.** Podmetnute, sumnjive i preradjene listine do XII. vieka. „Rad" XLV. str. 128.—157. — **19. Rački.** Red u vladanju i rodoslovje hrvatskih kraljeva narodne dinastije. „Rad" XIX. str. 62.—91. — **20. Rački.** Hrvatska prije XII. stoljeća glede na zemljištni obseg i narod. „Rad" LVI. str. 63.—140. i „Rad" LVII. str. 102. —149. — **21. Rački.** Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. I. Društvo. Rad LXX. str. 153.—190. II. Crkva hrvatska. „Rad" LXXIX. str. 135.—184. III. Vrhovna državna vlast. Odnošaj medju crkvom i državom. „Rad" XCI. str. 125.—181. IV. Državno uredjenje i to 1. Vladalac i njegova vlast. 2. Župa i grad. „Rad" XCIX. str. 73.—129. V. Imovni i gospodarstveni odnošaji. „Rad" CV. str. 202. —239. VI. Obuka i pismenost. „Rad" CXV. str. 37.—68.; umjetnost i umjetni obrt. „Rad" CXVI. 175.—229.; (Ovo je bila posljednja razprava Račkova prije njegove smrti). **22. Rački.** Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dinastije. U Beču 1861. str. VIII.+162. — **23. Rački.** Viek i djelovanja sv. Cirila i Metoda, slovjenskih apoštolov. Svezak I. izašao Zagrb. 1857. Svezak II. Zagrb. 1859. — **24. Rački.** Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku. „Rad" XXIV. str. 80.—149.; XXV. str. 180. —243.; XXVII. str. 77.—130.; XXVIII. str. 147.—182.; XXX. str. 77.—140.; XXXI. str. 196.—239. — **25. Rački.** Solin (opis). Vienac. 1876. str. 179.—183.; 192.—195; 211.—215. — **26. Rački.** Dopunjci i izpravci za stariju povjest hrvatsku. „Rad" XIV. str. 45.—87. — **27 Brašnić.** Župe u hrvatskoj državi za narodne dinastije. „Rad" XXV. 31.—53. — **28. Brašnić.** Municipija u hrvatskoj državi za narodne dinastije. „Rad" XXXII. 83.—104. — **29.** Geitler Lavoslav dr. Etimologija imena Hrvat. „Rad" XXXIV. 111. —118. — **30. Gruber.** Iz starije hrvatske povjesti. Viestnik zemalj. arkiva u Zagrebu III. 73.—103.; 179.—184. — **31. Hanel J.** Glavni momenti iz poviesti općine spljetske. „Rad" *LIV. 181. -188.* **32. Klaić.** Povjest Hrvata. Svećak I. Zagrb.

1899. str. XIV.+318. — **33. Klaić.** Hrvati i Hrvatska. Studi e. I. Ime Hrvat u historiji slavenskih naroda. Zagrb. 1890. str. 65. — **34. Klaić.** O Ivanu arcidjakonu goričkom. Program gimnaz. zagreb. 1874. — **35. Klaić.** Slavonija od X.—XIII. stoljeća. (Preštampano iz Vienca) Zagrb. 1882. str. 58. — **36. Klaić.** Poriekło banke časti u Hrvata. Vjestnik zemalj. arkiva I. str. 21.—26. — **37. Klaić.** Hrvatski bani za narodne dinastije. Vjestnik zemalj. arkiva I. str. 65.—72. — **38. Klaić.** Hrvati i Srbi. Vienac 1893. str. 24.—25. — **39. Krčelić B. A.** De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Notitiae praeliminares. Ocjena k tomu djelu i život Krčeličev od M. Mesića. „Rad" 32. str. 1.—83.

40. Kršnjavi. Prilozi historiji salonitanskoj Tome arcidjakona spljetskog. Vijestnik zemalj. arkiva. II. 129.—169. — **41. Kršnjavi.** Iz Dalmacije. Zagrb. 1900. str. 60. — **42. Ljubić.** Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do god. 1358. „Rad" V. 44.—78. — **43. Ljubić.** Listine o odnošajih južnoga slavenstva i mletačke republike. Monumenta spectantia hist. Slav. mer. I. str. 1—4. Sadržaje 7 listina iz dobe od god. 960.—1102. — **44. Ljubić.** Dvorovi hrvatskih kraljeva. Viestnik hrv. ark. dr. I. str. 52.—54. — **45. Maretić.** O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srbâ. „Rad" LXXYI. str. 81.—146. i „Rad" LXXXII. str. 69.—759. Popisana su i imena hrvatskih narodnih vladara i značenje tih imena. — **46. dr. F. M.** Dukljanska kraljevina. U glasniku zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu. God. 1899. str. 237.—316.; 611—697. God. 1900. str. 1.—64. — **47. Milinović** Drid, stara hrvatska županija. Viestnik hrv. ark. dr. V. 109.—115. — **48. Milinović.** Solinski Sustjepan. Viestnik hrv. ark. V. str. 13.—17.; 71.—77.; 99.—102. — **49. Milinović.** Knin (opis) Vienac 1876. str. 91.—94.; 107—111. — **50. Poparić.** O pomorskoj sili Hrvata za dobe narodnih vladara. Izdala Mat. Hrv. Zagrb. 1899. str. VIII.+141. s jednom slikom. — **51. Radić Fr.** Hrvatsko-bizantski slog. Starohrv. Prosvjeta V. 1—36. — **52. Smičiklas.** Povjest hrvatska. Dio I. Zagrb. 1882. str. XXII.+724. — **53. Zlatović.** Nješto o slogu u gradjevinah i ornatih starih Hrvata. Viestnik hrv. ark. dr. IX. 4.—9. **54. Zlatović.** Topografičke crtice o starohrvatskim župani-

jama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve. Starohrv. Prosvj. I.—III. — **54. Horvat Rudolf** dr. Hrvatski kraljevi iz narodne dinastije. Prosvjeta 1899. str. 251.–258. **56. Дринов**: Славјане и Византија. Москва 1873. — **57. Dümmler.** Über die aelteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. Wien 1856. — **58. Флорински Т.** Константин Багрјанородни как писатељ о јужних Славјанах Ж. М. П. Ч. CCXIV.–CCXV. —. **59 Gfrörer-Weiss.** Bizantinische Geschichten. 3 Bände. Za stariju hrvatsku povjest su svezci I. i II. Graz 1872.—1877. — **60. Грот** Извјестија Константина Багрјанороднаго о Сербах и Хорватах. С. Петербург 1886. — **61. Johannis** chronicon Venetum. (U Pertz, Monumenta Germaniae. Scriptores VII. — **62. Rambaud.** Sur l'empir grec au X. siècle. Paris 1870. **63. Šafařik**: Slavische Alterthümer. Deutsch von Mosig von Aehrenfeld. Band I. Leipzig 1843. S 548. Band II. Leipzig 1844. S. XIV.+742. — **64. Staro-hrvatska Prosvjeta.** Glasilo hrvatskoga starinarskoga družtva u Kninu. Godina I.—VI. U Kninu 1895.—1901. — **65. Bulić.** Bulletino di archeologia e storia dalmata. Split. Taj krasni arkeološki list izlazi već preko 20 godina donoseći članke na talijanskom i hrvatskom jeziku. — **66.** Izvještaji **Bihaća,** hrvatskog družtva za iztraživanje domaće povjesti utemeljenog 1895. u Splitu. Do sada izašli izvještaji od šest glavnih skupština istoga društva. Ti izvještaji imadu znamenitih podataka za staru hrvatsku povjest. — **67. Kronika** hrvatska iz XII. vieka. Izašla u Arkivu za pov. jugosl. Zagrb 1851. str. 1.—37. — **68. Horvat** Rud dr. Car Heraklije I. Vienac 1896. str. 365., 379., 396., 410., 442, 460, 476. — **69. Rački.** Biela Hrvatska i Biela Srbija. „Rad" LII. 141.—189. — **70. Rački.** Ocjena triju djela o Konstantinu Porphiregenetu. 1. i 2. od Konstantina Grota, a 3. od T Florinskoga. „Rad" LIX. 201.—218. — **71. Bösendorfer** I. dr. Franci i Hrvati Ljutovit Posavski Vienac 1896. str. 491., 507, 519., 554, 604. — **72. Ljubić.** O posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina kneza Serma „Rad" XLIII. 107.—148. — **73. Ljubić.** Pisan spomenik iz dobe *hrvatskoga vojvode* Branimira. „Rad" XXVI. 93—102. — *74. Rački. O tom* istom spomeniku nadostavlja odmah svoju

razpravu u istoj knjizi Rada XXVI. 103.—108. — **75.** dr. Fr. **Miklošić** i dr. Fr. **Rački**. Novo nadjeni spomenici iz IX. i XI. vijeka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest. Starine. XII. 211.—221. — **76. Radić** Fr. Budimir, dvorski župan Mutimirov. Starohrv. Prosvj. VI. 52 — **77. Radić.** Fr. Ruševine crkvice sv. Luke na Uzdolju kod Knina sa pisanom uspomenom hrvatskoga kneza Mutimira. Starohrv. Prosvj. I. 74.—78. — **78. Bulić-Ergovac-Jelić.** O kraljevskom dvoru u Bihaću. Izvješće treće skupštine „Bihaća". Vjestnik hrv. ark. dr. n. s II. 141.—156 — **79. Kukuljević.** Tomislav prvi kralj hrvatski. „Rad" LVIII. 1—52. — **80. Rački.** Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu. „Rad" XVII. 70.—89. — **81. Radić** Fr. O pluteju spljetske krstionice sa likom s krunom na glavi. (Dokazuje da onaj lik prestavlja kralja Tomislava.) Star. Prosvj. I. 112—123.; II. 46.—50 ; 167.—178.; 245.—253.; III. 85.—87. — **82.** dr. **Horvat** Rud. Kralj Tomislav i njegova doba. Prosvjeta 1896. str. 729.—733.; 756.—764. Izašlo i posebno **83.** dr. **Jelić** Luka. Spomenici grada Nina. Vjestnik hrv. ark. dr. n. s VI. (1902.) str. 110.—115. — **84.** dr. **Jelić** Luka. Povjestno-topografske crtice o biogradskom primorju. Viestnik hrv. ark. n. s. III. 33.—126. — **85. Bulić** Fr. Izvještaj o crkvi sv. Marije od Otoka i nadgrobnom napisu kraljice Jelene. Vjestnik hrv. ark. dr. n. s. V. 201.—227. Tu ima lijepih novih historijskih podataka o kraljevima Krešimiru I. i Miroslavu i o ženi Krešimirovoj Jeleni. — **86. Bulić** Fr. O liku s krunom na glavi na krstionici u spljetskoj stolnoj crkvi. (Dokazuje, da ono nije lik kralja Tomislava.) Bulletino di archeologia e storia dalmata. Spalato XVIII. 81.—127. — **87. Manojlović.** O mletačkim prefektima u Dalmaciji za Petra II. Orseola. Vjestnik zemalj. arkiva III. 60.—68.; 148. — **88. Radić** Fr. Spomenik velikoga župana Držislava i župana Svetoslava (sa slikama). Starohrv. Prosvj. II 30.—39. (Tu je pretiskana o istom predmetu gotovo cijela razprava Bulićeva iz njegove knjige: Hrvatski spomenici u kninskoj okolici.) — **89. Kukuljević.** Grobni spomenik Vekenege od roda hrv. kraljeva. Arkiv V. 131.—135. — **90. Rački.** O zarobljenju *hrvatskoga* kralja Slavića. 1075. god. „Rad" XIX.

91.—97. — **91. Preradović.** Tko je zasužnjitelj hrv. kralja Slavića. Star. Prosvj. II, 235.—241. — **92. Mesić** Dimitar Zvonimir, kralj hrvatski. „Rad" XXXIX. str. — **93. Rački** O smrti kralja Zvonimira. „Rad" XIX. 97.—104. — **94. Rački.** Starohrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baćke na Krku. Starine VII. 130.—163. — **95. Klaić.** Kralj Dimitar Svinimir i njegovo doba. Zagrb. 1876. str. 34. — **96. Marun F. L.** Dvije nadpisne uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru. A. Spomenik ostrovički. B. Spomenik Krčki. Starohrv. Prosvj. III. 1.—8.

Kameni ulomak sa nadpisom PRO DUCE TREPIMEro t. j. za knoza Trpimira. To je ulomak oltarske nebnice iz crkve sv. Petra, koju je Trpimir zajedno sa samostanom osnovao u Rižinicama izmedju Solina i Klisa g. 852. Taj je spomenik nadjen god. 1891. a čuva se sada u spljetskom muzeju.

Pripomenak.

Pomutnjom slagarevom izostao je pred Tomislavom posebni naslovni list sa nadpisom: „Treće doba, doba kraljeva". O vrelima i literaturi spominjem još to, da sam imao spremljeno do brojeva. Za svakoga vladara sam želio posebno navesti pod vrelâ i literature, nu prostor knjige je bio točno odmjeren, morao na žalost izostaviti sve pojedine manje podatke o naš darima iz vrela i časopisa uzete.

3,00